

Sofoklova tragedija *Antigona* jedno je od onih remek-djela svjetske književnosti koja već mnoga stoljeća ne prestaju da svojom umjetničkom snagom i dubinom svojih značenja privlače pažnju mnogobrojnih čitalaca širom svijeta. Nastala sredinom V stoljeća prije naše ere – u isto vrijeme, dakle, kad i veleljepni hram Partenon na atenskom Akropolu, u doba državnika Perikla, velikog vajara Fidije i slavnog filozofa Anaksagore – ta drama kao da izražava veličinu ne samo jednog pjesničkog genija već i jedne kulture, koja je upravo tada bila u punom procvatu. Upravo zato, kad je danas čitamo, moramo imati na umu da je ona dio te drevne, od nas daleke kulture i dio njene umjetničke tradicije, koja je bila bitno drukčija nego naša, ukratko – dio jednog istorijski posebnog i neponovljivog načina ljudskog života. I zato, da bismo doživjeli ono što je u Sofoklovoj drami umjetnički trajno, što i nama danas nešto kazuje i znači, mi joj moramo pristupiti sa što potpunijim razumijevanjem, svjesni onih specifičnosti koje joj je utisnuo život, tradiciju i kulturu u kojim je ona nastala.

Antička drama i pozorište

Antigona je jedna od samo tridesetak tragedija koje su preostale od nevjeroyatnog obilja dramskog stvaranja u Grčkoj u V u IV stoljeću prije naše ere. Stručnjaci danas znaju imena 141 tragičara iz tog vremena i naslove 387 njihovih tragedija. Od svega toga do nas je u cjelini došlo 7 Eshilovih tragedija od 90, koliko je, izgleda, napisao, 7 od 120 Sofoklovih i 17 od 66 Euripidovih. Možemo se samo nadati da su učeni prepisivači kroz istoriju sačuvali upravo

najbolja djela tog bogatog grčkog dramskog stvaranja. Izvjesno je, ipak, da su baš ta trojica grčkih tragičara bila u svom vremenu najslavnija i da su njihova djela najviše hvalili oni koji su, kao filozof Aristotel, još imali puni uvid u to obilje grčkih drama toga vremena. Uostalom, možda su, zahvaljujući toj kritičkoj selekciji, upravo *njihove* drame i sačuvane za nas do danas.

Živeći u istom stoljeću, Eshil (oko 525 – oko 455), Sofokle (oko 495 – 406) i Euripid (480 – 406) u svojim djelima su do izražaja dovodili svu individualnost svojih, međusobno različitih naravi: Eshil – svoju uzvišenu moralnost i nepokolebitvu, pomalo mističku i arhaičnu religioznost; Sofokle – svoju sklonost ka razmišljanju o čovjekovom mjestu u svijetu u kojem ima premao svjetlosti; Euripid – svoju kritičnost prema tradiciji i svoj smisao za ljudsku realnost. Ali u isto vrijeme, u njihovim djelima su do izražaja došla i tri različita razdoblja atenske povijesti, jer Eshil je stvarao u herojsko doba grčkog odbrambenog rata s Persijancima, Sofokle u vrijeme najvećeg procvata atenske demokratije pod Periklom, a Euripid u vrijeme njene krize u burno doba peloponeskog rata i kritičkog preispitivanja svih tradicionalnih grčkih vrijednosti. Međutim, uprkos svim tim razlikama u životnoj stvarnosti koja je, posredno ili neposredno, nalazila odraza u njihovim dramama i uprkos svim onim razlikama u individualnosti njihovih ličnosti koje su se u njima na osoben način izražavale, Eshil, Sofokle i Euripid uistinu predstavljaju jedinstven »trolist« jednog istog, ni sa čim uporedivog, istorijskog i umjetničkog fenomena, koji se naziva *antička tragedija* i koji ima samo sebi svojstven duh i oblik.

Općenito se smatra da se antička tragedija razvila iz tzv. *dithyramba*, horske pjesme u čast Dionisa, boga vina i plodnosti. (Uostalom, i ime »tragedija« – gr. *tragodia*, od *tragos*, jarac, i *ode*, pjesma, ukazuje na njen porijeklo, jer je jarac bio kultna životinja koju su Grci povezivali s Dionisovim pratiocima – satirima). Ditiramb je bio pjesma uz igru i svirku, ona se u početku sastojala od naimjeničnog istupanja hora i horovođe, koji je, vjerovatno, olicavao boga što ga je hor slavio ili zazivao. Navodno je pjesnik Arion (oko 600 g. prije n. e.) u tu tradicionalnu grčku obrednu pjesmu unio nešto od pozorišne igre, jer je hor maskirao u Dionisove pratioce satire i tako mu dao da *glumi*. Međutim, po nekim drugim mišljenjima, porijeklo grčke tragedije treba tražiti u kultu heroja, tj. u obrednom proslavljanju istaknutih predaka, koje je bilo uobičajeno širom Grčke i u kojem su učesnici obreda također predstavljali – tj. glumili – ličnosti iz legendi. Bilo kako bilo, za stare

Grke tvorac tragedije bio je Tespiš (ili Tespid), koji je, kostimiran, uz pratnju hora, »izigravao« mitske likove. Prema starim izvorima, on je svoje umijeće u Ateni prvi put prikazao 535. prije n.e. na proljetnim svečanostima u slavu boga Dionisa (tzv. velikim dionisijsama). Ali tek onda kada je Eshil na tim dionisijskim predstavama u tu dramsku igru uveo i tzv. »drugog glumca« (koji je mogao igrati nekoliko uloga zaređom u istom komadu), stvorena je bitna unutarnja pretpostavka dramske forme; tek tada je jedna predstavljena ličnost mogla stupiti u dijalog s drugom ličnošću i suprotstaviti joj sebe i svoje težnje; tek tada se, dakle, mogla razviti dramska radnja (koja je i u korijenu riječi *drama*, od gr. *dran* kao osnove glagola »raditi«, »činiti«). Pri tome je kod Eshila i dalje veliku ulogu igrao hor, koji je ne samo komentarisao tu radnju već i cijelim njenim tokom uticao na reakcije gledalaca, upravljajući njihovom moralnom i religioznom mišlju i osjećanjima. Trećeg glumca uveo je Sofokle, pa su se sada na sceni mogla istovremeno pojaviti tri lica, zbog čega se težište dramske radnje s hora prenijelo na likove todnose među njima. Uz to, time je omogućeno i složenije scensko predstavljanje radnje, jer se, uz hor i horovodu, kroz radnju moglo voditi više likova. Na primjer, u *Antigoni* prvi glumac (*protagonist*) igrao je glavnu junakinju, drugi glumac (*antagonist*) igrao je zaređom nekoliko uloga (Izmenu, Stražara, Hemona itd.), a treći glumac (*tritagonist*) na sebe je preuzeo ulogu Kreonta (sve uloge su igrali muškarci). Iako je većina scena u toj drami doslovno dijaloška (tj. u razgovoru dva lica), u nekim ključnim scenama na pozornici se istovremeno nalaze tri lica (Antigona, Kreont i Stražar, pa onda Antigona, Kreont i Izmena). A treba imati na umu da je to dugo ostao kanon evropske drame (Nekoliko stoljeća kasnije rimske pjesnik Horacije je dramskom piscu savjetovao: »... i ne trpaj u razgovor četvrto lice«).

Međutim, i u Sofoklovim dramama hor je još uvijek imao veliku ulogu: svojim pjesmama on je gradio prelaze između pojedinih scena i svojim komentarima »izostravao« njihov unutarnji smisao. (Tek u poznim Euripidovim tragedijama hor ne stoji više ni u kakvoj unutrašnjoj vezi s radnjom, već predstavlja zasebne lirske umetke čisto refleksivnog karaktera). Ali kad je govor o horu, treba imati na umu da je on u grčkom pozorištu svoje dionice pjevao uz pratnju muzike i uz ritmičke kretnje, što je izvođenju tih drama davao posebnu spektakularnost, ali što je, u stvari, proisticalo iz *ritualnog karaktera* grčke drame.

Najime, za Grke u V stoljeću prije n. e. dramske predstave su bile dio jednog kolektivnog rituala, zajedničkog obrednog okupljanja u čast boga Dionisa, kojim se svakog marta u Ateni proslavljalo proljetno buđenje prirode. Tom prilikom priredivana su dramska takmičenja, na kojima su svaki put istupala tri pjesnika sa po tri tragedije (trilogijom) i jednom satirskom igrom (grotesknom, većim dijelom pantomimskom predstavom, u kojoj su bogovi i heroji bili uvučeni u burleskno, dionisijsko lakrdijanje). U početku su te tri tragedije u trilogiji morale biti povezane u jednu tematsku i misaonu cjelinu. (Od njih je sačuvana samo Eshilova trilogija *Orestija*, u koju ulaze tragedije *Agamemnon*, *Hoefori* i *Eumenide*). Ali je već Sofokle na tim natjecanjima istupao s tri međusobno neovisne drame. (Ranije se smatralo da su tri njegove tragedije koje se sjećaju nadovezuju predstavljaile trilogiju: Kralj Edip, Edip na Kolonu i Antigona. Ali je dokazano da je svaka od njih napisana i izvedena u različito vrijeme).

Ta dramska takmičenja koja su organizovana u okviru dioničkih svetkovina privlačila su veliki broj ljudi, pa su za tu priliku podizana prostrana otvorena gledališta (*theatron*), koja su mogla primiti cijeli živalj grada. Tako je »Dionisovo pozorište« u Ateni moglo primiti 17.000 gledalaca. Ispred gledališta nalazio se – u početku kružni, a zatim polukružni – prostor (*orchestra*), u čijem središtu je bio Dionisov žrtvenik, oko kojeg se i odvijala predstava. Iza tog prostora za igru bila je zgrada koju su Grci zvali *skené* (odатle naše »scena«) a koja je služila za presvlačenje glumaca i pripremu rekvizita. Njen prednji zid je iskorišten kao kulisa, koja je obično predstavljala ulaz u hram ili u dvor. Drugog dekora nije bilo, a kako se igralo po danu, nije bilo potrebe ni za scenskim osvjetljenjem. Zato je stvaranje tzv. pozorišne iluzije u punoj mjeri palo u dio pjesnikovo riječi, ali i glumčevoj igri, o kojoj zato također, treba nešto reći.

Prostranost gledališta zahtjevala je od glumca da na noge navuče visoke »koturne« i da na lice stavi stiliziranu i izdaleka jasno vidljivu »tragičnu masku«, te da igra širokim i jednostavnim gestama i govori povišenim i na poseban način »pojačanim« glasom, čija je dikcija bila daleko od razgovorne intonacije kakvu danas obično očekujemo u pozorištu. Za to su se, uostalom, pobrinuli sami pjesnici, koji su svoje tragedije pisali svečanim, uzvišenim, dostojanstvenim i u velikoj mjeri artificijelnim jezikom, primjereno herojskoj veličajnosti njihovih dramskih sižea. U svojim poznjijim dramama (što se vidi i u *Antigoni*) Sofokle je

pisao manje patetičnim i znatno prefinjenijim jezikom, ali je i njegov stil još uviјek bio uzvišen i daleko od običnog razgovornog jezika. (Tek je Euripid težio prirodnijem govoru, ali su time i njegove tragedije izgubile nešto od one svečane uzvišenosti karakteristične za Sofokla, a pogotovo za Eshila). Bez sumnje, i način glumačke igre i stil pjesničkog jezika znatno su doprinijeli tome da nam najpoznatiji likovi grčke tragedije, Prometej, Agamemnon i Klitemnestra, Orest i Elektra, Edip i Antigona, Medeja i Ifigenija, izgledaju pomalo neprirodno u svojoj uzvišenoj i svečanoj, nadljudski stamenoj čvrstini i usudnosti. Već i zbog načina njihovog pojavljivanja na grčkoj pozornici oni nisu ni mogli biti koncipirani u intimnosti, tananosti i gipkosti, već jedino u herojskoj monumentalnosti i masivnosti. Uostalom, samo takvi – uzdignuti na »koturne«, s maskama na licu, u stilizovanim kostimima, s povišenim govorom i postavljeni u jedan, za nas pomalo operski mizanscen – ti su likovi mogli pokrenuti i uzbuditi svoje golemo gledalište.

Kako su bile dio jednog ustaljenog obreda – a obred podrazumejava da svaki učesnik, pa, u ovom slučaju, i pozorišni gledalac, unaprijed zna šta može očekivati – grčke tragedije su imale čvrsto utvrđen oblik, koji se – uprkos značajnim razlikama između Eshila, Sofokla i Euripida – nije bitno mijenjao u svom vanjskom izgledu. Po pravilu, tragedija počinje prologom (»uvodnim govorom«), koji govori glumac u monologu ili, pak, u dijalogu s drugim glumcem (u *Antigoni* je to uvodna scena s dijalogom Antigone i Izmene). Zatim na pozornicu dolazi hor predvođen horovodom, čija se *paroda* (»ulazna pjesma«) obično dijeli na *strofu* (*strofē* – okret pri plesu) i *antistrofu* (»okret na drugu stranu«). Zatim dolazi niz *episodija*, dijaloških prizora u kojima se razvija radnja, a koji su razdvojeni lirskim umecima koje pjeva hor (to je *stasim* – »stajaća pjesma«). Redovan postupak je i dugi govor *glasnika*, koji izvještava o onome što se dogodilo van scene, jer se na samoj sceni nije dešavalo mnogo fizičkih radnji (borbi, ubijanja i dr.). Na kraju, nakon posljednjeg stasima, dolazi *eksoda* (»izlazna pjesma«), kojim se radnja završava, pa glumci i hor napuštaju scenu. To je dramaturški oblik u kojem su napisane i izvođene sve antičke tragedije, pa i Sofoklova *Antigona*.

Ali ritualni karakter grčke drame ne pokazuje samo funkcija koju je hor u njoj imao, niti, pak, samo ta – uistinu obredna – utvrđenost njenog oblika. (Tu treba imati na umu da se svaka novina, kao i svako iznenadenje, kosi s prirodom rituala, u kojem

sve mora biti unaprijed određeno). Naime, i sam sadržaj grčke tragedije, njena utemeljenost u mitologiji, daje nam na znanje da se radi o jednom pozorišom činu za koji se nipošto ne može reći da je gledaocima pružao samo zabavu, pa ni čisto umjetnički užitak. Naime, grčki tragičari su iz svetkovine u svetkovinu prikazivali drame zasnovane na poznatim pričama o legendarnim herojima iz grčkog mitskog predanja. A treba imati na umu da stari Grci nisu imali svetih knjiga, koje bi ih vodile u njihovoj religiji i životnoj mudrosti, kao što su ih kasnije imali Jevreji, ili hrišćani i muslimani. Za stare Grke »sveta istina« o ljudima i bogovima bila je u njihovim mitovima i legenadama, u poeziji drevnih pjesnika Homera i Hesioda, ali također i u tragedijama Eshila i Sofokla. Pa kada je u IV st. prije n. e. Platon napao tragičke pjesnike, jer stvaraju krvu sliku o svijetu, on se, u stvari, kao filozof jednog novog doba pobunio protiv tradicionalnog uvjerenja da su mit i poezija – izvor prave mudrosti. Međutim, za savremenike Eshila i Sofokla tragedija je imala gotovo isti značaj kao i Homerovi epovi – ona ih je, naime, uvijek iznova podsjećala na mudrost mita, na sveta, sakralna značenja mitskih priča, navodeći ih da se preko tih priča sjete moralnog i religioznog poretku u svijetu ljudi i bogova. U takvoj funkciji treba shvaćiti i onu, onako značajnu ulogu koju je imao hor u grčkoj tragediji, ali i ono njeno isključivo oslanjanje na mitske sižeje i njeno neprestano obnavljanje mitskog svijeta.

Mitska utemeljenost grčke tragedije

Uistinu, grčki tragičari su za predmet svojih drama uzimali isključivo sadržaje herojskih legendi i mitskog predanja. (Jedino Eshilovi *Persijanci* obraduju čisto istorijski događaj. Ali ni tu dramu ne treba posebno izdvajati, jer je za stare Grke mitsko predanje bilo isto što i istorija, jer je i istorija u to vrijeme imala oblik mitskog predanja). A upravo tom svojom utemeljenošću u *mit* grčka tragedija je zadobila istovremeno i jednu mjeru univerzalnosti i jednu mjeru misaone dubine. Jer, mit na koji se ona oslanjala već je i sam po sebi predstavljao *tumačenje života*, i to na osnovu jednog drevnog, kolektivnog saznanja; zato ličnosti iz mitova nisu individualnosti za sebe već *arhetipovi*, tj. slikovna olike općeljudskog iskustva. A upravo takvi oni su iz mita ulazili u tragediju, noseći sa sobom breme svog mitskog značenja.

To je dobro osjetio još komediograf Antifon Solunski (s kraja V i početka IV stoljeća prije n. e.), kad je sa zavišu pisao o tragediji:

Sve o čemu ona govori poznato je gledaocima još mnogo prije nego što ona i naumi da izusti svoje prve riječi. Nakon toga ostaje joj da u sjećanju gledalaca osvježi priču. Uzmimo na primjer Edipa. Treba samo izgovoriti to ime i sve ostalo ni za koga nije tajna. Svi znaju ko mu je otac, ko majka, koliko ima kćeri, koliko sinova, šta će s njim biti, šta je počinio. Na isti način, kad spomeneš Alkmeona, i dječurlija će u horu povikati: »On je sišao s uma i u nastupu ludila ubio svoju majku!«

Junaci grčkih tragedija pojavljivali su se na pozornici pred svojim golemlim gledalištem kao svima poznati likovi, tako reći kao slike jedne kolektivne svijesti, kao arhetipovi jednog zajedničkog saznanja, koje je već mitologija bila uobičila u maštovne slike.

Ovdje, međutim, treba biti oprezan u zaključivanju, jer bi bilo pogrešno smatrati da su grčki tragičari u mitu nalazili sve: i priču, i gotove karaktere i dublji njihov smisao. Jer, mit je u suštini izraz jednog iracionalnog saznanja, i bio je više zasnovan na nekom predosjećanju stvari nego na njihovom jasnom viđenju. Zbog toga su tragički pjesnici mogli uvijek iznova »tumačiti« svima dobro znani mit, prikazujući poznate mitske junake u novom i intenzivnijem osvjetljenju, u kojem će njihovi postupci i njihova sudbina biti dramski »objašnjeni«. Iako vezani za mit, ti pjesnici su u svojim tragedijama imali dovoljno slobode za vlastito stvaralaštvo i za iskazivanje vlastitog doživljaja svijeta, što ćemo malo kasnije i na primjeru pokazati.

Ipak, mit na koji se tragedija oslanjala određivao je onaj opći duhovni horizont koji je uokviravao dramski svijet na grčkoj tragičkoj pozornici. Naime, grčka mitologija je razvijala sliku jednog složenog i višestrukog kosmosa, čiji je tek mali i najbeznačajniji dio bio – ljudski svijet. Taj je kosmos bio nastanjen mnogim neshvatljivo moćnim silama (oličenim u mnogim »gornjim« i »donjim« bogovima), koje upravljaju svim ovozemaljskim stvarima, pa i ljudskim životom. Međutim, za grčku mitologiju je karakteristično da se bavila ne toliko samim tim »onostranim«, i »vanzemaljskim« silama, koliko njihovim tajanstvenim, ali moćnim prisustvom u ljudskom životu. Moglo bi se čak reći da je prava tema grčkog mita ipak bio čovjek i njegov život u tom

komplikovanom kosmosu. A u tom smislu je također karakteristično da se od svih grčkih tragedija samo jedna, Eshilov *Okovani Prometej* zbiva u svijetu bogova. Ali i u njoj se Prometej vidi prvenstveno kao simbol samog čovječanstva

Iako nama danas grčki mitološki svijet izgleda nekakako prenastanjen, nepregledan i haotičan u svom obilju, sami Grci su taj svoj kosmos vidjeli u nekoj svečanoj harmoničnosti, kao poređak u kojem je sve utvrđeno i u kojem je sve na svome mjestu. Možda se upravo zato njihovi mitovi toliko i bave onim herojima koji su na neki način »iskakali« iz tog utvrđenog poretka i svojim postupcima »izazivali« sile koje njime vladaju. Zaista, mnoge grčke mitske junake karakteriše neka gordost, oholost, drskost (gr. *hybris*), koja ih tjeru da prekoračuju granice koje su im kao ljudskim bićima bile zadate, zbog čega su onda morali biti kažnjeni od bogova. Činjenica je da su upravo mitovi o takvим herojima najviše privlačili tragičke pjesnike. Uostalom, za Aristotela je upravo takav morao i biti tipičan junak tragedije: ni okorjeli zločinac, ni sveti pravednik, već čovjek koji je na neki način kriv pred svijetom i koji zbog toga mora da strada. Taj Aristotelov pojam »tragičke krvice« (*hamartia*), koji je ključan u njegovom tumačenju tragedije, nije bio zasnovan na etičkom pitanju dobra i zla, već na čovjekovoj odgovornosti pred utvrđenim poretkom samog kosmosa. Uostalom, ni junak mita ni junak tragedije nisu za svoje postupke odgovarali pred sudom smrtnih ljudi, niti po njihovim promjenljivim mjerilima dobra i zla.

Ti gordi heroji grčkog mita, čija je *hamartia* bila u drskosti s kojom su »iskakali« iz onog uređenog i urednog svijeta u kojem običan čovjek smjerno živi, ulazili su u tragediju nekako dvoznačno: s jedne strane, oni su takvim svojim postupcima i svojim konačnim stradanjem podsjećali na zadatu mjeru ljudskih moći, preko koje se ne smije ići; s druge strane, oni su samim iskoračenjem preko tih utvrđenih granica i ispaštanjem zbog toga uznesili svoju ljudskost iznad ravni prosječnosti i svakodnevice, zbog čega su i bili slavljeni kao *heroji*. Vjerovatno su takvi, u toj svojoj dvoznačnosti, u kojoj istovremeno i zastrašujuće opominju i saosjećajno privlače, naveli Aristotela da suštinu tragedije vidi u izazivanju jednog dvostrukog osjećanja – *straha i sažaljenja*, te da njen konačni smisao shvati kao *katarzu* (»očišćenje«), tj. kao gledaočevo oslobođenje, ili rasterećenje, od one napetosti koju su takva osjećanja u njemu izazvala.

Tragički pjesnici su, dakle, u mitskom predanju nalazili ne samo građu za svoje dramske priče već i duhovno jezgro svijeta koji su izvodili na pozornicu: čovjekovo suočavanje sa okolnostima kojim ne upravlja njegova volja već volja bogova, ili pak sama Sudbina (gr. *Moira*), kao sila jača i od bogova, zbog čega svaki čovjekov »neposluh«, svako njegovo prekoračenje zadatih ljudskih granica, svaka njegova oholost, njegov *hybris*, postaje njegova »tragička krvica«, a on sám – svoja sopstvena žrtva, osuđena na stradanje i patnju. A to je upravo ono što mi danas – služeći se grčkom riječju i na osnovu te grčke dramske poezije – nazivamo *tragikom* i *tragičkim osjećanjem svijeta*. Međutim, u grčkoj tragediji *tragično* je na neki način uvek *uzvišeno*, jer njen junak svojim dostojanstvom zadivljuje i onda kada strada, i to možda ponajviše upravo onda kad strada, jer nam se čini da tim svojim konačnim stradanjem uzvisuje svoju ljudskost do jedne mjere kad o njemu s poštovanjem moramo reći: »To je Čovjek!«

Inače, od mnogih grčkih mitova najviše tragedija (od onih koje su sačuvane) bave se tzv. »trojanskim krugom«, tj. onim što se događalo poslije trojanskog rata, o kojem govori Homerova *Ilijada* (Eshilov *Agamemnon*, Sofoklov *Ajant* i *Filoktet*, Euripidove *Trojanke*, *Hekuba* i *Andromaha*, na primjer). Odmah za tim dolazi tzv. »tebanski krug« s legendom o Edipu i njegovoj djeci. Kako tu pripada i Sofoklova *Antigona*, korisno je upoznati se s tom legendom, koju ovdje prenosimo iz knjige Roberta Grevsa *Grčki mitovi* (»Nolit«, Beograd, 1969).

Edip i njegova djeca

(Tebanska legenda)

Labdokov sin Laj oženio se Jokastom i vladao Tebom, ali nije imao sinova. Ožalošćen zbog toga, on/ se tajno obrati proročištu u Delfima, koje ga obavijesti da je ta tobože nesreća pravi blagoslov, pošto bi dijete koje bi rodila Jokasta postalo njegov ubica. Laj se zbog toga otudio od Jokaste, ne iznoseći joj razloge. To je nju do te mjere ražalostilo da ga je jedne noći, pošto ga je prethodno napila, namamila u svoje naručje. Devet mjeseci kasnije Jokasta je rodila sina. Laj je dijete istrgnuo iz dadiljinih ruku, probio mu stopala čiodom, svezao ih jedno uz drugo i ostavio dijete na Gori Kiteron.

Ali Sudaje odlučiše da dječak doživi mlađičko doba. Našao ga je jedan korintski pastir, nazvao ga Edip, jer su mu stopala bila unakažena ranama od čiođe¹⁾, i odveo ga u Korint, gdje je u to vrijeme vladao kralj Polib.

(Po jednoj drugoj verziji ove priče, Laj nije ostavio Edipa u gori, već ga je zatvorio u kovčić, koji je sa broda spušten u more. Kovčeg je dospio do obale Sikiona, gdje ga je našla Periboja, žena korintskog kralja Poliba. Budući bez djece, kraljica odnijeguje dijete kao svog sina.)

Jednoga dana Edip se uputi u Delfe da u proročištu dozna šta mu priprema budućnost, pošto mu se jedan mladi Korinčanin narugao što nimalo ne liči na svoje tobožnje roditelje. »Kloni se svetilišta, bijedniče!« – doviknula mu je Pitonka sa gnušanjem. – »Ti ćeš ubiti oca i oženićeš se majkom!«

Pošto je Edip volio Poliba i Periboju u užasavao se da im neneće nesreću, on odmah odluči da se ne vraća u Korint. Ali u uskom klancu između Delfa i Daulide dogodi se da sretne Laju, koji mu oštro naredi da se skloni s puta i ustupi prolaz boljem od sebe (treba pomenuti da se Laj vozio kočijama, a da je Edip išao pješice). Edip odgovori da on ne poznaće boljih od bogova i svojih roditelja.

»Tim gore po tebe!« uzviknu Laj i naredi svom kočijašu Polifantu da produži. Jedan od točkova prgnječi Edipovo stopalo i on, obuzet bijesom, ubi Polifonta svojim kopljem. Zatim zbaci Laju na drum i, ošinuvši upregnute konje, natjera ih da ga onako spetljanog usmrte, vukući ga za sobom.

Laj je bio išao u proročište da se raspita kako bi mogao da oslobodi Tebu Sfinge. Ovo Čudovište bilo je kći Tifona i Ehidne, ili, neki kažu, kći psa Orta i Himere, i doletjelo je u Tebu iz naj-udaljenijih krajeva Etiopije. Moglo se lako prepoznati po svojoj ženskoj glavi, lavljem trupu, zmijskom repu i orlovskeim krilima. Sfinga se smjestila u Gori Fikiji, u neposrednoj blizini grada, i presretala je svakog putnika koji je išao u Tebu postavljajući mu zagonetku naučenu od triju Muza: »Koje živo biće, sa samo jednim glasom, ima nekad dvije noge, nekad tri, katkad četiri, a najslabije je kad ih ima najviše?« Sfinga je one koji nisu umjeli da odgjetu zagonetku smjesta rastrzala.

Približavajući se Tebi neposredno poslije umorstva Laja, Edip je dao tačan odgovor: »Čovjek« – odgovorio je on – »jer kao dijete

¹⁾ Edip (Ojdip) navodno znači: »otečenih stopala«.

puzi četvoronoške, čvrsto stoji na dvjema nogama kao odrastao čovjek, i poštapa se u starosti.« Na to se Sfinga mrtva stropošta u podnožje planine i sva se razbi u dolini. Zbog toga zahvalni Tebanci proglašiše Edipa kraljem, a on se oženi Jokastom i ne znajući da mu je ona majka.

Tebom uskoro zavlada kuga. Još jedanput morali su da se obrate Delfiskom proročištu. Odgovor je bio: »Prognajte Lajovog ubicu!« Edip, koji nije znao koga je onda u tjesnacu bio susreo, prokle Lajovog ubicu i osudi ga na progonstvo.

Slijepi Tiresija, u ono vrijeme najčuveniji vidoviti čovjek u Grčkoj, zatraži da ga Edip primi.

(Neki kažu da je Tiresiju oslijepila boginja Atena zato što ju je slučajno vido kako se kupa, ali dirnuta molbama njegove majke, uvezši zmiju Erihtonija iz svog štita, zapovjedi: »Očisti uši Tiresiji svojim jezikom, tako da može da čuje i razumije jezik proročkih ptica.« Drugi, opet, kažu, da je Tiresiju oslijepila Hera, jer je on jednu njenu raspravu sa Zevsom presudio u Zevsovou korist, zbog čega mu je ovaj, nakon oslijepljenja, darovao unutrašnji vid i produžio mu vijek na sedam pokoljenja.)

Tiresija se pojavio na Edipovom dvoru, oslanjajući se na drvenu palicu koju mu je dala Atena. On otkri Edipu volju bogova: kuga će prestati kad Teba kazni onog koji je ubio oca i oženio se majkom. »Znaj, kraljice Jokasta, da je to tvój muž Edip!« U početku niko nije vjerovao Tiresiji, ali je njegove riječi ubrzo potvrdilo Peribojino pismo iz Korinta. Ona je pisala da joj iznenadna smrt kralja Poliba dozvoljava da objavi kako je Edip postao njihov usvojenik; i ona to učini navodeći porazne pojedinosti. Tada se Jokasta objesi od srama i bola, a Edip sebe oslijepi čiodom sa njene odjeće.

Neki kažu da je Edip, iako su ga Erinije mučile optužbama²⁾ vladao Tebom još izvjesno vrijeme, dok nije slavno pao u borbi. Po drugima, međutim, Jokastin brat Kreont prognao je Edipa. Ovaj je prije toga prokleo Eteokla i Polinika – koji su mu bili u isto vrijeme i sinovi i braća – zato što su ga uvrijedili poslavši mu nedostojno parče žrtvene životinje – but, umjesto kraljevsku plećku, uskratiti mu, tobože, time pravo da dalje vlada. Sinovi su, zato, suvih očiju posmatrali Edipa kako napušta grad. Pošto je godinama lutao kao slijepi prosjak po cijeloj Grčkoj, praćen odanom kćerkom Antigonom, Edip najzad stigne u Kolon na Atici, gdje su

²⁾ Erinije – Srđe pamtilje (rimске furije), Pomagačice Dike (Pravde), pamte svako nedjelo i zločinca progone buktinjama i bičevima od zmaja.

ga Erinije, koje tu imadahu svoj grad, rastrgle. Tezej mu je sahranio tijelo u hramu Svečanih u Ateni, gdje ga je Antigona dosljno ožalila.

Poslije progonstva Edipa Polinik i njegov brat blizanac Eteokle bili su izabrani kao suvladari-kraljevi Tebe. Oni su se bili dogovorili da vladaju naizmjenično, ali Eteokle, na koga je prvo došao red, nije htio da napusti prijesto na kraju godine. To odbijanje je opravdavao nepovoljnim predskazanjima Polinikove sudbine i prognao ga iz grada. Polinik se sklonio na dvor argivskog kralja Adrasta, koji mu je dao svoju kćer za ženu i obećao mu da će mu povratiti prijesto. Tako je Polinik, zajedno sa Tidejom, kalidonskim princom, koji je i sam bio prognan iz svoga grada, kraljem Adrastom i četvoricom njegovih vojskovoda, krenuo na Tebu.

Stigavši u Kiteron, Adrast posla Tideja kao svoga glasnika Tebancima, zahtijevajući da Eteokle ustupi prijesto Poliniku. Kad na ovo u Tebi nisu pristali, Tidej je izazivao njihove vođe jednog za drugim na pojedinačni dvoboј, i iz svakog obračuna izlazio je kao pobjednik. Uskoro Tebanci ne smjedoše da prihvate izazove. Argivci se tada približiše zidinama Tebe i svaki od sedmorice vođa zauze položaj prema jednoj od sedam gradskih kapija.

Tiresija, prorok s kojim se Eteokle savjetovao, prorekao je da će Tebanci pobijediti jedino ako kraljević iz kraljevske kuće dobровoljno ponudi sebe za žrtvu bogu rata Aresu. To je učinio Menokej, Kreontov sin, ubivši se pred gradskim kapijama. Ohrabreni Tebanci u bijesnom jurišu ubiše četvoricu argivskih vođa. Tada Polinik, da bi spriječio dalja krvoprolaća, ponudi da se odluka o nasljedstvu prijestola prepusti ishodu dvoboju između njega i Eteokla. Eteokle prihvati izazov, i u žestokoj borbi oni smrtno raniše jedan drugog. Njihov ujak Kreont preuze komandu nad tebanskom vojskom i protjera argivsku vojsku.

Vidjevši da su svi pobijeni, argivski kralj Adrast sjede na svog krilatog konja Ariona i pobježe. Kasnije, kada je čuo da Kreont nije htio dozvoliti da se ubijeni neprijatelji pokopaju, ode u Atenu i preklinjanjem nagovori Tezeju da krene na Tebu i kazni Kreonta zbog nepoštovanja bogova. Tezej osvoji grad iznenadnim napadom, zarobi Kreonta i vrati mrtve ratnike njihovim zemljacima i rođacima da ih sahrane.

Ali prije nego što je Tezej stigao u Tebu, Antigona, Eteoklova i Polinikova sestra, nije poslušala Kreontovo naređenje i tajno je naložila lomaču da spali tijelo svoga brata Polinika. Gledajući s prozora svoje palate, Kreont uoči slabi sjaj vatre, koji kao da

je dolazio s pogrebne lomače, i podje da vidi šta se događa, pa tako iznenadi Antigonu u činu nepokornosti. On pozva svoga sina Hemona, kome je Antigona bila obećana, i naredi mu da je živu sahrani u Polinikov grob. Pošto je Kreont ostao neumoljiv, Hemon ubije i sebe i Antigonu.

(Robert Greves, *Grčki mitovi*)

Mit o Edipu i njegovoj djeci u obradi grčkih tragičara

Ova tebanska legenda o Edipu i njegovoj djeci bila je dio sveukupne grčke mitologije, dakle onog kolektivnog predanja u kojem su stari Grci kroz priče o pojedinim tradicionalnim junacima, ili, pak, o bogovima, izražavali svoju svijest o kosmičkom poretku svijeta i naročito o čovjekovom položaju u tom svijetu. Bez sumnje, žalosna priča o Edipu i njegovoj djeci i nama danas nenametljivo sugerira jedno potresno saznanje o postojanju nekih nadljudskih sila koje se bezdušno poigravaju ljudima i njihovom srećom, ali, također, i o onim izuzetnim pojedincima koji su u stanju da, tim silama uprkos, dostojanstveno prožive svoj život i kroz svoje stradanje steknu slavu, kao oni koji su prevazišli nametnuta ograničenja i sivu prosječnost naše egzistencije i svojim životom zadobili mjesto u Hramu Slavnih kao *heroji* o kojima pokoljenja pričaju. Doduše, mi ne možemo sa sigurnošću znati kakvo je sve značenje za stare Grke imao ovaj mit o Edipu i njegovoj djeci. Ali da im je on bio vrlo blizak i da je pružao mogućnost različitog doživljavanja i tumačenja, potvrđuje nam to što su sva tri velika grčka tragičara obradivala taj mit. Eshil ga je obradio u trilogiji (*Laj, Edip i Sedmorica protiv Tebe*), od koje je, na žalost, sačuvan samo posljednji dio. Sofokle je u svom slavnom *Kralju Edipu* prikazao kako je Edip došao do poraznog saznanja da je ubio oca i oženio se majkom i kako je sam sebe zbog toga oslijepio. U svojoj kasnijoj drami *Edip na kolonu* Sofokle je prikazao prognanog slijepog Edipa koji na kraju života nalazi smirenje i spokojnost u smrti. U jednoj od svojih prvih zrelih drama, u *Antigoni*, on se bavi sudbinom Edipove djece: *Antigona se suprotstavlja naredbi kralja Kreonta da se leš njenog brata Polinika, koji je proglašen izdajnikom, ostavi nesahrانjen, zbog čega strada i ona i Kreont, koji je izdao takvu naredbu. Istu temu obradio je i Euripid, ali je od njegove »Antigone« sačuvan samo kratak fragment. Međutim, sačuvane su dvije*

druge njegove drame u kojim je on obradio iste događaje kao i Eshil u *Sedmorici protiv Tebe*. U *Feničankama* Euripid govori o borbi Edipovih sinova za vlast u Tebi i njihovoj pogibiji u međusobnom dvoboju. U *Pribjegarkama* on govori o zabrani Tebanaca da se sahrane oni koji su poginuli u napadu na njihov grad, te o njihovom popuštanju pred molbama majki mrtvih ratnika koje je zastupao atenski junak Tezej. U stvari, od ukupno trideset sačuvanih njihovih tragedija čak se šest bave nekim od događaja o kojima govori ova tebanska legenda.

Međutim, iako su i Eshil, i Sofokle i Euripid obrađivali ovaj mit koji su njihovi gledaoci dobro poznavali, oni su vrlo slobodno pristupali tumačenju i dramaturškoj obradi te priče. Uostalom, i u svojim drugim dramama oni su – kao što smo već rekli – siže preuzimali iz mitologije, iz svima znanih starih priča, koje su nalažili kod Homera, Hesioda i drugih, nama nepoznatih grčki efskih pjesnika, ili pak u lokalnim kultnim predanjima o pojedinim drevnim grčkim junacima (Heraklu, Tezeju i dr.). Ali crpeći građu za svoje drame iz tih mitova, oni su ih slobodno prerađivali, po mjeri vlastite stvaralačke individualnosti i vlastitog doživljaja ljudskog života. To se naročito jasno vidi u onim njihovim sačuvanim dramama u kojima sva trojica obrađuju istu priču: Eshilova tragedija *Hoefore* (drugi dio trilogije o Orestu, koji se sveti majci Klitemnestri i njenom ljubavniku Egistu zbog ubistva njegovog oca, kralja Agamemnona) ima isti siže kao i Sofoklova *Elektra* i Euripidova tragedija s istim naslovom (Elektra je Orestova sestra koja ga je i podstakla na osvetu). Ali iako je u sve tri drame siže isti, one su međusobno veoma različite, jer je svaki od ta tri velika dramatičara kroz istu priču izražavao svoj vlastiti stvaralački genij i svoje vlastito viđenje čovjeka i njegove subbine. Kao što su neki kritičari pokazali, Eshilova Elektra smisao života nalazi u očekivanju osvetničke pravde i njegovanju vlastitog gnjeva, da bi bratu Orestu, kad se vrati kući, ulila snagu za neumoljivo izvršenje kazne; Sofoklova Elektra, pak, stupa u žestoke sukobe s majkom Klitemnestrom, odlučno se suprotstavljući svakom njenom opravdavanju svoga zločina (ubistva Agamemnona); Euripidova je, pak, Elektra samo slaba žena koju napušta snaga pred užasnim izvršenjem čina osvete. A u tim različitim viđenjima jednog istog lika lako se otkrivaju različite temeljne crte ove trojice dramatičara: Eshilova duboko religiozna vjera u neumoljivu »vjeticu pravdu« koja uvijek dostiže grešnika i strašno ga kažnjava; Sofoklov smisao za ljudske sukobe, koje on vidi kao čovjekovo

uzaludno koprcanje u tami svijeta; Euripidovo realističko slikanje ljudskih naravi i njegova skepsa prema tradicionalnim ljudskim i božanskim »zakonima« koji određuju čovjekov život. A te iste temeljne crte ova tri velika grčka tragičara otkrivaju se i onim njihovim dramama u kojima su oni obrađivali legendu o Edipu i njegovoj djeci.

U ovoj prilici zanimljivo je uporediti Eshilovu dramu *Sedmoriga protiv Tebe* i Sofoklovu *Antigonu*, jer ova druga drama počinje upravo na onom mjestu gdje se prva završava. Edipovi sinovi Polik i Eteokle poginuli su u međusobnom dvoboju; ostale su rastužene njihove sestre Antigona i Izmena da sahrane braću; međutim, novoustoličeni tebanski kralj Kreont zabranjuje da se Poliniku, koji je pao kao izdajica svoga grada, odaju pogrebne počasti.

*Eshilova tragedija Sedmoriga protiv Tebe
i njen sporni završetak kao uvod u čitanje Antigone*

Kao što je rečeno, tragedija *Sedmoriga protiv Tebe* je završni, jedini sačuvani dio Eshilove trilogije o Edipu i njegovom rodu. (Trilogija je, navodno, bila izvedena prvi put 467. godine prije n. e., donijevši Eshilu prvu nagradu na pjesničkom takmičenju u okviru Velikih Dionisija u Ateni). Sadržaj te tragedije je, ukračko, ovakav:

Izgnan iz Tebe, Polik, sa još šestoricom vojskovođa, udara s vojskom na rodni grad. Kao što jedan moderni kritičar zapaža, »nijedno drugo dramsko djelo ne prikazuje s toliko usredišnjene snage situaciju u jednoj ljudskoj zajednici koja je suočena sa sverazornim ratom«. Prokletstvo Edipovog roda nadvilo se nad cijeli grad, i Eteokle mora da podje u susret svojoj sudbini: da udari na vlastitog brata i da obojica padnu u tom dvoboju. Sestre Antigona i Izmena, zajedno s hórom tebanskih žena i djevojaka, plaču nad tijelima mrtve braće i nesrećom koja je zadesila Edipov rod: »Istu sudbu dodijeli im bog i uništi taj rod sve do u samu srž!«. Leševi braće, koji su na sceni položeni jedan kraj drugog, predstavljaju zastrašujući znak »nesmiljene Sudbe«, koja je končno sustigla Edipov rod: »Kletva je kliknula pobjedi krik i stubokom urušila njihov dom!«. Nakon svega, ljudima ostaje da oplakuju, ali i slave stradanje Edipa i cijelog njegovog roda kao žrtava »crne boginje Ate«, tj. boginje nesreće i obmane, koja čovjeka navodi na zlo i onda ga survava u propast.

Po svemu sudeći, Eshilova tragedija se završava scenom kad se sestre spremaju da sahrane braću, nad čijom nesrećom je nadvijena »Edipova sjenja«:

Dakle, uz oca nek počinu svog,
groba im ne znam dostoјnjeg!

Međutim, tekst tragedije koji je došao do nas završava se jednom dodatnom scenom, koju – tvrde poznavaoци – nije napisao sam Eshil, već ju je neko naknadno dopisao, i to upravo na osnovu Sofoklove *Antigone*. Ako je tako, utoliko je zanimljivije pročitati tu scenu, koja nam na taj način prenosi bar neka od onih značenja koja su, možda, još Sofoklovi savremenici otkrivali u sukobu Antigone i Kreonta kako ga je Sofokle prikazao. Sporni završetak *Sedmorice protiv Tebe* stvarni je početak *Antigone*, pa zato predstavlja dobar uvod u čitanje te Sofoklove drame:

Pogrebna povorka lagano odlazi. Dolazi glasonoša gradskog vijeća

GLASONOŠA

Objavljujem vam glas i zaključaka riječ
što Kadmovoga grada donese ih vlast³⁾:
Eteokla, što gradu vjeran osta svom,
pokopati vam valja s čašću svakojom,
jer dušmanina mrzeć izabro' je smrt
i pao za domaju, pravedan i čist,
onako kako dično junak pada mlad.
Toliko o njem kaže gradskog vijeća skup.
A njegov brat Polinik, ovaj ovdje leš,
nek izvan zida bude ovaj bačen tren,
nek razvlače ga psi, nek njima bude plijen,
jer on bi bio propast grada tebanskog
da ne slomi mu silu dobri neki bog.

ANTIGONA

A ja toj vlasti kažem: Brata ču svog

³⁾ Kadmo – legendarni osnivač grada Tebe.

sahranit makar sama, nasut ču mu grob,
i neće bit me strah ne poslušati vlast,
zbog neposluha neće osuti me stid.
Iz utrobe smo iste, snažan to je spoj
po krvi oca bijednog i po majčinoj.
I trpi, dušo moja, voljom živom svom,
za brata koji – mrtav – volje nema sam.
Komadat neće njega ptica, pas ni vuk,
grabežljivice kljun, ni gladne zvijeri zub,
a ja ču, kako rekoh, visok nasut hum,
ma zemlje trun po trun pod halje krila skut.
I neće smest me vlast u činu pobožnom,
jer jaka je i žena kad je hrabrost s njom.

GLASONOŠA

Ja svjetujem ti: Nemoj prkos tjerat lud!

ANTIGONA

A odgovor je moj: Ne zbori uzalud!

GLASONOŠA

Oslobodjene zemlje sud je strog i hud!

ANTIGONA

Pa nek je! Al' ovom ja ču nasut grob!

GLASONOŠA

Pokopat ćeš ga zar, a sav ga mrzi puk?

ANTIGONA

Po milosti je božijoj i on bio kralj!

GLASONOŠA

No dotle tek dok ovaj ne ugrozi grad!

ANTIGONA

Na uvrede je samo uzvraćao on.

GLASONOŠA

Osvećujuć se svima za pojedinca čin.

ANTIGONA

No dosta sad je svađe, nikad kraja njoj,
a ovog će sahranit, zalud napor tvoj.

GLASONOŠA

Pa dobro! Ali pamti opomene glas!

*Glasonoša ode. Antigona se obraća Izmeni i Zboru da joj pomognu
sahraniti Polinika*

ZBOROVODA

Jao i vaj!
O vi Erinije ohole,
što čitave ništite rodove,
što ste do korijena samoga
istrijebile Edipov rod,
što mi je sada početi,
što li je meni uraditi,

(Prema Poliniku)

hoću li moći odoljeti

da ne oplačem ovoga
i da mu ne naspem grob!
Silan me hvata strah
što mi ga ulijeva vlast.

(Prema Eteoklu)

Tebe će mnogi pratit sa suzama,
a ovoga nitko pogrebnim pjesmama,
jedino sestra bolnom žalopojkom!
Da li će itko se zdržati s njom?

*Zbor se podijeli nadvoje. Prva polovina prati Antigonu i mrtvog
Polinika, a druga Izmenu i Eteokla.*

VOĐA PRVE POLOVINE ZBORA

Kazni li ili ne kazni grad
one što plaču Polinikov pad,
mi ćemo sprovod mu biti,
i spremiti njemu grob.
Jer ovo je sviju građana jad,
a ono što gradska naređuje vlast
često se promjeni drugi već dan.

VOĐA DRUGE POLOVINE ZBORA

A mi ćemo pratiti ovoga,
kako naređuje država
i kako smatra pravednim,
Jer osim Zeusa i ostalih bogova
grad nam ovaj od propasti sačuva
da – stranom nasrtljivom vojskom preplavljen –
ne bude moru u bezdan strovaljen.

(Preveo Bratoljub Klaić)

Što će proizaći nakon ovog razdvajanja tebanskog zbora nadvoje, iz tih njegovih nedoumica pred naredbom Kreonta i gradskog vijeća i pred Antigoninom odlukom da slijedi zahtjeve srca, krvi i roda i da – uprkos silama vlasti – oda pogrebnu počast svom mrtvom bratu Poliniku – o tome, eto, govori Sofoklova tragedija ANTIGONA.

Zdenko LEŠIĆ

Albin Leski

SOFOKLOVA »ANTIGONA«

(*Odlomak iz knjige »Grčka tragedija«*)

U ovoj drami, koja je vjerovatno napisana 442. g., događaji opisani u Eshilovoj *Sedmorici protiv Tebe* pripadaju prošlosti. Teba je oslobođena od opasnosti koja joj je prijetila; muško potomstvo prokletog roda izumrlo je u bratobojstvu. Ali Eteokla su smatrali braniocem svoga grada, a Polinika napadačem. Zbog toga njegov leš treba da ostane izložen kao pljen psima i pticama. Ovakvo naređenje, koje je izdao Kreont, novi vladar, neumjereno je, i to ne kao prekoračenje plemenitosti koje je bilo samo po sebi shvatljivo, iako iskače iz općih okvira života, već kao grijeh protiv božanske zapovijedi da se mrtvima mora dati počast. Zbog toga Antigona ne dvoumi, već se na sceni pojavljuje čvrsto riješena da sahrani svoga brata. Njen karakter i njena riješnost u oštroj su suprotnosti sa stavom njene sestre Izmene, koja ne ispričava Kreontovu zabranu, ali joj se podvrgava. Istina je da je pjesnik želio stvoriti efektan kontrast, ali se time ne iscrpljuje smisao te njihove suprotstavljenosti. Usporedba nam dovodi u svijest sliku tipičnog Sofoklovog heroja, s njegovom beskompromisnom odlučnošću, za koga svaka spremnost na kompromis, proračun i povlačenje znači poraz, ali i iskušenje koje ga ne može pokolebiti. I kada u toku te scene Izmena okrene sestri leđa, pa Antigona ostaje da djela potpuno sama, mi postajemo svjedoci one usamljenosti koja karakterizira sve velike Sofoklove likove, i sve što je na svijetu veliko.

U prvom dijelu drame Hemon, Kreontov sin i zaručnik Antigonin, ostaje potpuno po strani, a u cijeloj drami nema ni jedne scene u kojoj se oni zajedno pojavljuju. Bez sumnje, u Sofoklovoj drami nema mjesta za Eros kao subjektivni doživljaj; a osim toga scena između Hemona i Antigone bila bi nespojiva s njenom usamljenošću.

U pjesmi zahvalnosti i slave koju pjeva hor tebanskih staraca ima jedan ton radosti zbog oslobođenja grada. A onda Kreont objavljuje svoju zabranu. Odmah zatim jedan od stražara, postavljenih blizu Polinikovog leša, izvještava da je naredba prekršena: nepoznata osoba posula je leš prahom, da bi tim simboličkim pogrebom duša mrtvog mogla naći mir u podzemnom svijetu. Kreont pobjesni zbog kršenja njegove naredbe, on podozrijeva izdaju i podmićenost, pa prijeti stražaru strašnom kaznom ako se krivac ne pronađe. Sretan što je ipak bar za trenutak izbjegao gospodarevom bijesu, stražar odlazi sa scene. Tu je Sofokle divno ocrtao prepredenog, brbljivog starca niskog porijekla i osrednje pameti.

Zatim dolazi oda o opasnostima čovjekove veličine. Stručnjaci su pokušavali da je povežu s nekim određenim dijelom radnje. A to je, u stvari, jedan od onih odjeljaka u kojim se atenski tragičar s pozornice Dionisovog teatra obraća Ateni svoga vremena, upozoravajući, preklinjući. U vrijeme kada je *Antigona* bila izvedena već je došao do izražaja onaj pokret koji je prijetio da razori same korijene »nomosa«, poštovanja zakona u svim sferama života. Ono što je od nezapamćenih vremena izgledalo nepokolebivo, što je bilo posvećeno tradicijom, što nijedan razuman čovjek nije dovodio u pitanje, sad je bilo podvrgnuto racionalnom ispitivanju vrijednosti. Trebalo je da sam razum prosudi šta je zastarjelo i šta treba odbaciti, trebalo je da razum bude graditelj nove ere, u kojoj će čovjek odbaciti okove tradicije i krenuti putem savršenstva. Bio je to program filozofâ sofistâ. A tipično je da se u vrijeme kada se Atena bila uzdigla do ponosite i opasne veličine postavilo pitanje kuda takav razvoj može odvesti.

Eto tada je Sofokle pisao svoju odu o čovjekovoj opasnoj sposobnosti da širi opseg svoje moći nad prirodom i da simbole svoje vladavine protegne do krajeva zemlje. Takva neiscrpna žudnja za moći zbumila ga je i uznemirila. Posljednja strofa te ode je očigledno uperena protiv sofista, koji su svojoj razornoj kritici bili podvrgli čak i vjeru u bogove i u vrijednosti koje su oni očitavali. Ta posljednja strofa je jedno od najvećih svjedočanstava vjere u apsolutne vrijednosti.

Na sceni se opet pojavljuje stražar, privodeći Antigonu, koju je iznenadio u drugom pokušaju da sahrani brata. Dva puta je ona ušla do bratovog tijela. Prvi put je već bila izvela ono što je naumila. A sad je došla da na sebe preuzme posljedice. Ovdje se moramo diviti Sofoklovoj tehniči – Tycho von

Wilamowitz je ukazao na takvo majstorstvo u mnogim drugim odjeljcima; ali to nije ona vrsta tehnike koja naprosto služi dramskim efektima i dokazuje pjesnikovo umijeće; njena nesumnjiva svrha je u tome da iznese na vidjelo samo jezgro drame.

Kreont i Antigona se suprotstavljaju jedno drugom u nepomirljivom sukobu. Sofokle se služi širokim planom. *Antigona* objašnjava za što se ona bori i strada: za velike nepisane zakone bogova, što sramnim čine svaki ljudski zakon koji ih oma-lovažava. Te riječi opet izražavaju duboko shvatanje bezvremene vrijednosti; a nije potrebno posebno isticati koliko je i za naše vrijeme relevantan taj protest protiv svemoći države i etičkog konformizma; one zvuče kao da su danas izgovorene:

Za mene takav nalog nije dao Zevs.
Niti je pravda, sustanarka bogova podzemlja,
Odredila da takve zakone ljudi poštiju.
I ne mislim da su tvoji nalozi tako jaki
Da ti, smrtnik, možeš prestupiti
božanske nepisane i nepogršive zakone.
Nisu oni od danas, niti od juče, vječni su
i niko ne zna od kada su.
Zato me strah od bilo čije oholosti
ne može navesti da ih pogazim.¹⁾

Ova velika scena sukoba sadrži još jedan pasus koji izgleda da predstavlja pjesnikov govor. On tu još jednom ističe da se mržnja, taj neprijatelj svega ljudskog, mora obuzdati, ali sada to čini još izražajnije i sa širim značenjem nego u *Ajantu* gdje je to govorio Odisej²⁾, jer sada je to žena koja kaže:

Za ljubav, ne za mržnju ja sam rođena.

Čudno svjetlo na skorašnju kulturnu istoriju baca činjenica da su naučnici vrlo uporno pokušavali da ograniče značenje tih riječi

¹⁾ Prevod ovih Antigoninih riječi razlikuje se od Klaićevog u tekstu drame koji je u ovoj knjizi štampan.

²⁾ Na kraju Sofoklove tragedije *Ajant* Odisej se odupire Agamemnovoj odluci da se ne sahrani leš Ajanta, koji je bio s oružjem ustao protiv svojih nekadašnjih saboraca. Iako mu je za života bio glavni suparnik, Odisej svoj stav prema mrtvom Ajantu brani ovim riječima: »Mrzio sam ga dok je imalo smisla mrziti ga.«

na samog Polinika, odričući im primjenljivost na širi ljudski plan, što mi smatramo tipično sofoklovskim.

Ali moć je na strani novog vladara, i Antigona mora umrijeti. S Izmenom, koja joj se sada pridružila, odvode je u palatu. Sve do ovog trenutka Hemon se ne upliće, ali ni njegova preklinjanja, ni prijekori, ni pozivanje na mnjenje svih Tebanaca ne mogu pokolebiti tiraninovu odluku. Ono što Hemona podstiče da govori jeste njegova ljubav prema Antigoni, ali on to ne pominje: Sofoklova pozornica isključuje takav subjektivan istup. Pa kada Hor, kao u nekom odjeku te scene, pjeva o Erosu, onda je to kosmički Eros, koji ima moć nad ljudima i životnjama, pa čak i nad bogovima i koji vlada širom cijelog svijeta.

Antigonu vode u smrt – biće živa sahranjena. Tu počinje nje na žalopojka. U dugoj tužaljci ona zajedno s horom oplakuje svoj život kojem je uskraćeno da se ispuni u udaji. To je ona ista Antigona koja je bila tako odlučna u akciji, ali tek sada mi možemo procijeniti stvarnu veličinu njenog čina. On nije bio podstaknut tvrdokornim pridržavanjem principa, niti muškom borbenošću koja je sklona da se opire sili države; Antigona je žena kao Izmena, i kao svih tebanskih žena, i njena nadanja i prizeljkivanja bila su tipično ženska. Tek u tom ovom *komosu* (horskoj igri) ona se pojavljuje u punoj ljudskosti, otkrivajući time svu obimnost svoje žrtve. Ona ne žali ono što je učinila, i svoju lirsku tužaljku završava sažeto obrazloženim opravdajnjem. Njen zaključak da sudbina može na dobro okrenuti gubitak muža i djece, ali nikad brata, mi moramo smatrati, kao i Gete, čudnim. Vjerovatno je Herodot, s kojim se Sofokle poznavao, uticao na njega svojom pričom o ženi Intafernesovoj. Ali i pored toga mi ne smijemo potcijeniti valjanost koju je za Grke imalo ovo racionalno obrazlaganje veličine sestrinske ljubavi.

Otkako je Hegel pokušao u *Antigoni* naći objektivni sukob između dva podjednako valjana zahtjeva, zahtjeva države i zahtjeva porodice, slična objašnjenja su se često čula. Ali potpuno odbacivanje Kreonta u sljedećem odjeljku pokazuje nam da opovrgava sam tekst. Ono za što se Antigona uistinu bori nepisani su zakoni bogova, zakoni s kojim – kako to sama kaže – *polis* (grad-država) nikad ne smije doći u sukob. Ali Kreont ne djeluje kao predstavnik *polisa*, koji je, u stvari, jednodušno na Antigoninoj strani; njegova odluka je nasilnička i opaka. Već prva scena nakon što je Antigona odvedena u smrt ne ostavlja sumnje u to. Tiresija, prorok, dolazi i objavljuje da je Kreont,

zabranjujući sahranu, okaljao sebe i svoj grad strašnim zločinom. Sami bogovi govore kroz njega, ali i tada Kreont odbija da odstupi: »Sve kad bi ga i orli Zeusovi ko plijen razvući htjeli čak pred Zeusov prijesto sam, ni od tog grijeha ne bi spopao me strah da pristanem na ukop.« Jedino pod prijetnjom lične nesreće on žurno, ali uzalud, mijenja svoju odluku. Antigonu treba osloboditi, ali ona se već objesila, Hemon se ubio kraj tijela svoje drage. Euridika, žena Kreontova, umire kad to sazna, a Kreont ostaje sam kao puka sjenka, pa njegov fizički opstanak ne znači ništa, jer je njegov duševni slom potpun. Vječni zakoni su potvrđeni žrtvom Antigone, koja je svoj život uložila u njih, i propašću Kreonta, koji im se suprotstavio.

(Albin Lesky, *Die Griechische Tragödie*, Stuttgart, 1964)

ANTIGONA

I. čin

(*Sviće. Iz kraljevskog dvora izlazi Antigona.
Poslije nje Izmena.*)

Osobe

ANTIGONA } kćeri Edipove
 IZMENA }
 KREONT, njihov ujak, kralj tebanski
 EURIDIKA, žena njegova
 HEMON, njihov sin
 TIRESIJA, prorok
 STRAŽAR
 PRVI GLASNIK
 DRUGI GLASNIK
 ZBOR staraca tebanskih
 PRATNJA Kreontova i Euridikina
 DJEČAK Tiresijin
 ETÈOKLU, brat
 Pozornica prikazuje kraljevski dvor u Tebi
Pozornici, danac vrat

ANTIGONA: Izmena draga, sestro moja, da li znaš,
 imade li na svijetu jošte kakav jad,
 što nè sväli na plème Edipovo Zeus. 5
 Jer nema ničeg ružnog niti sramotnog,
 ni bolnog, niti bijednog, niti nečasnog,
 čeg ne bi bilo među ovim našim zlom.
 Pa i sad kažu, da je opet vladar naš
 ovjario po gradu neku zapovijed.
 Da l' znaš il' ne znaš vijest, da bratu mom i tvom
 namjenjuje se kob ko stvoru dušmanskom?] 10
 Ne saznaš ništa još i nikakav mi glas,
 Antigona, ne dôđe dobar niti loš
 o našoj braći, otkad ono isti tren
 u dvoboju su našl uzajamnu smrt.
 I ništa drugo ne znam, već da ovu noć
 napustiše Argivci opsjednut nam grad,
 i sve mi je svejedno, ne brinem se tim. 15
 To znadoх, pa te amo pozvala sam stog,
 pred vrata ovog dvora, da mi čuješ riječ.
 A što je? Što to muti duše tvoje mir? 20
 Pokopat j e d n o g brata dâde Kreont kralj,
 a d r u g o m bratu ne dâda se naspe grob.
 Etèoklu je, vele, kako traži red
 i zakoni i pravda, d a o vječni stan,

	da mrtvi časte njeg u svijetu podzemnom. Polinika pak, štono jadan nađe kraj zabranio je, kažu, građanima svim ukopati i suzom oplakati njeg. Da nepokopan i ni od kog ožaljen ptičurinama gladnim slatki bude plijen.	25		očekuje nas grozan, povrijedimo l' vlast i odluku vladara prekršimo svog. I promisli, da mi smo ženski porod slab, s muškarcima nam nije lako biti boj Ta našom sodbom ravna uvijek netko jak, pa podnijet valja to, a i još težu bol.	60
	Ovakvu, kažu, tebi dobri Kreont riječ i meni, da, i meni nalaže, da znaš. I sada amo ide, da bi od njeg svak, tko jošte ne zna toga, jasan čuo glas. A nađe li se tko da krši nalog taj,	30		Pomolit će se stoga svijetu podzemnom, nek oprost meni da, jer sili ustupam, i poslušat će vlast. Ta nije mudar stvor, tko preko svojih snaga želi k cilju stić. Pa dobro! Kad bi sada ti i htjela, znaj,	65
	tog kamenovat ima čitav ovaj grad. Ovako stoji stvar, i sada ide čas da dostojava se kažeš časnog roda svog. Kad tako je, o jadna, gdje je meni moć da mogu spletat ili raspletati čvor?	35	ANTIGONA:	surádnjē tvoje čin mi ne bi bio drag. Ti misli kako hoćeš, ali ja će poć i onoga sahranit, zato rado mrem. Da draga njemu dragom u grob legnem s njim	70
IZMENA:		40		počiniv sveti grijeh. Ta podzemni nam svijet poštovat više valja već zemaljski red, jer vječni nam je dom. A ti, kad takav sud u duši nosiš svojoj, gazi božju čast!	75
ANTIGONA:	Porazmisli, da l' možeš skupa sa mnom poć. Za kakvim poslom to? I što je naum tvoj?			Ma ne gazim je ja, već stvor sam slabašan, da opirem se volji grada čitavog.	
IZMENA:				To izgovor je tek. A ja se dižem sad	80
ANTIGONA:	Da pomogneš mi mrtvom bratu nasut grob.			i idem bratu dragom grobni nasut hum.	
IZMENA:	Sahrani ga kaniš mimo zapovijed?			Ojadnice! Koliko zá te me je strah!	
ANTIGONA:	Dakako, kao brata moga, a i tvog,	45		Za mene nemaj straha! Svoju brini skrb!	
	kad nećeš ti. Jer ja ne mogu izdat njeg.			Bar nemoj nikom naum povjeriti svoj,	
IZMENA:	Ojadnice! Iako Kreont nè dà tog?			nek tajna bude to. I já će držat riječ.	85
ANTIGONA:	Od dužnosti me mojih neće odbit on.			O jao! Kazuj svima! Mrža ćeš mi bit,	
IZMENA:	O jao, sestro moja, zar zaboravljaš na oca nam, što golem snašao ga rug,	50		prešutiš li, već ako razglasiliš mi čin.	
	kad vlastitom je voljom otkrio svoj grijeh,			Sad hladan treba um, a tobom hara strast.	
	i vlastitom si rukom oduzeo vid.			No znadem, kome treba tim da omilim.	
	A majka, s kojom bračni savio je log,			Dakako, ali tražiš nemoguću stvar.	90
	spleténom omčom stvori kraj životu svom.				
	I treće, oba brata, nesretnika dva,				
	u istom času ista zatekla je smrt,				
	kad jedan protiv drugog podigoše mač.				
	Bez ikoga smo sad, i gledaj, kakav jad				

St. 89. Bogovima jer je najveći grijeh ostaviti mrtvaca bez ukopa.

ANTIGONA: No kušat moram, makar i doživim slom.
 IZMENA: Ne vâljâ niti počet čin nedostizan.
 ANTIGONA: Zamrzit ēu te, ako tako nastaviš,
 i omrznut ćeš s pravom bratu pokojnom.
 A sada me prepusti nêrazûmu mom
 i muci ovoj strašnoj. Zbilo se što god,
 za časnu ja ēu stvar skončanje časno nać.
 Pa kada hoćeš, idi! Ali činom tim
 ti pothvat vršiš lud, no – mio mrtvim svim.
 (Odu.)

95

U la zna pje sma

P r v a s t r o f a

ZBOR: Sunce predrago, nikad još 100
 takav ne zasjâ jutra sjaj
 gradu Tébi sedmôvrâtnôj.
 Ti jedva nam jednom ograna,
 o oko zlatnog dana,
 iduć sa Dirkine izvor-vode. 105
 Osvajača srebrôštitnôg,
 što amo posla grad ga Arg,
 u divlji ti nam nagna bijeg
 potrésâv uzdom snažnijom.
 U nâšu zemlju dozva Polinik,
 kog je zbog sporova spopao bijes, 110
 a onaj ko orao srebrnih krila
 uz kreštanje prodorno zâpočë let
 i brzo stiže od Arga do Tébë.
 U ruci mu ubojni mač,
 na glavi konjôgrivnî šljem. 115

St. 100. Zbor pjeva radosnu pjesmu, jer je neprijatelj odbijen.

St. 102. Teba je imala sedmoro vrata. Na svaka je od njih jurišala po jedna neprijateljska četa. Polinik se borio na petim vretima, a argivski kralj Adrast, voda čitave vojske, na sedmim. Eteoklo je s tebanske strane jurio od vrata do vrata, boreći se

i potičući svoje suborce na hrabrost i izdržljivost.

St. 105. Dirkino vrelo – izvor na zapadu od Tebe; po okrutnoj nimfi Dirki, koja je za kaznu zbog svojih nedjela bila privezana za divljeg biku i izdahnula, vucarana po gori, u najvećim mukama. Njezino tijelo pretvori bog Dioniz u izvor.

Prva antistrofa

Ponad krovova sletje on,
Vrata sedmora opsjede
kopljima svojim krvòžednîm.

No ode još prije no zasiti
našom krvlju čeljusti,
i prije nego vatre žar
po utvrđama rasu plam.

Takav nasta Aresov trijes,
težak se bio s dušmanom boj
i kad nam već òkrete leđa.

A hvastava riječ se nè milî Zeusu,
pa stoga, kad on je vidio njih
da naviru zvekćući oružjem zlatnim
i prezira puni, pusti svoj grom
i obori onog od argivske vojske,
što se uz pobjedni klik
nà naš već popeo zid.

Druga strofa

Nauznâk na zemlju sruši se onaj s trijeskom
držeći baklju za palež, a kako je samo ludo
srnuo poput vjetra
pomaman za bojem.

A neumorni Ares
strijelama sigurnim sije

St. 124. Aresov trijes – ljuti boj.

St. 133. Ovi se stihovi odnose na Kapaneja, sina Hiponojeva i Laôdikina, jednog od sedmorice vođa čargivske vojske; on je jurišao na šesta vrata i dovukao je visoke opsadne ljestve, pa se s bakljom za

palež u ruci počeo uspinjati na zid
vičući, da ga ni Zeusov grom neće
zadržati u želji da razori Tebu. Zeus
ga na to pogodi munjom, te mu se
raskidani udovi razletješe svuda
naokolo, a tijelo mu se u plamenu
stropošta na zemlju.

na jednu i drugu stranu među Argivce smrt.
Kad sedam braníča sa sèdmorih vrata
jedan kràj drugòg priniješe pljen
na žrtvu Zeusu, što pobjedu dàde,
nè bješe s njima zlosretne braće,
od istog što oca i matere iste
dođoše na svijet. Padoše oba
u dvoboju ljutom u isti čas.

145

Druga antistrofa

Ali je preslavna Pobjeda došla nama,
bogatu kolima Tebu ona voli.

Stoga svaki sad rat
neka u zaborav padne,
u božje hramove hajdmo
i plešimo čitavu noć,
nek sva se Teba trese,

Bakho nek bude nam vođ.
No evo nam novog zemlje glavara
Kreonta, što je Menèkeju sin,
po božjoj je volji sada nam kraljem.

Dolazi sav udúben u misli.
Na vanredan saziv ovo nas sazva,
svakom je jednaki poslao poziv,
da skupi se ovdje starjèšinâ zbor.

150

155

160

St. 159. Kreont je sada kralj, jer od izravne kraljevske loze nema više muškog potonika.

39

(PRVA EPISODIJA)

II. čin

(Dolazi Kreont sa dva pratioaca.)

KREONT: O, ljudi, silan potres ūzljūljā nam grad,
no sad mu opet bozi potporanj su čvrst. 165
Po glāsnicima eto amo sazvah vas
u prvom redu stog što davno znadem već
da štovali ste vlast, kad vladao je Laj.
Kad ovoj zemlji Edip zatim posta vođ,
vi bili ste mu vjerni. A kad pade on,
spram djece ste mu isti zadržali stav. 170
Sad oba sina, što ih Edip rodi kralj,
u jednom danu snáđe uzajamna smrt,
međusobno jer jedan drugom proli krv.
Ja kao prvi rođak doma kraljevskog
po pravu držim vlast i drevni prijesto taj. 175
No nikome se ne zna srce, um i čud
sve dokle gđd o njemu nè stekněmo sud,
da uvijek želi nać sa zakonima sklad.
Odávno znadem dobro po iskustvu svom,
da najgori je onaj od vladara svih. 180
tko nè māri za savjet ljudi razumnih
i nè kāže što misli, jer ga prijeći strah.
A kome više znači neki njegov drug
no domovina, taj je čovjek nevrijedan.
Nek svjedok meni bude sveznajući Zeus,
da ne bih mirno gledo kako gradu mom

približuje se smak, a nè iz bijede spas.
Nit ikada mi dušman može biti bliz,
jer zemlja naša nama jedini je štit. 190
U plovidbi, dok isti pravac nam je s njom,
i prijateljā naših veći bit će broj.
Na takav način želim vladat zemljom tom
i s tim se slaže moga naređenja glas
o sinovima našeg kralja negdašnjeg. 195
Etèokla, na kopiju borca junačkog,
što pade ovdje zà naš boreći se grad,
nek sahrane i svaku odaju mu čast,
da štuje ga visoko i pod zemljom svijet.
A drugi brat – Polinik – ò njem zborim sad, 200
što iz tudine nà svôj podiže se dom
i ognjem htjede sažgat i stubokom strt
božanstva nam i zemlju, bratsku prolit krv
i robljem nas učinit, za nj zapovijedam
da nèpokopan bude i neðplakān, 205
da ostane bez groba i neðžaljen,
ptičurinama plijen i psima zalogaj
i svakom oku užas tako nakazan.
To presuda je moja. I dok god sam živ, 210
nek rđav stvor se uvijek sklanja s puta mog,
a tko je cijelim srcem gradu ovom sklon,
tog živog ču i mrtvog dušom štovat svom.
ZBOROVODA: Razumjesmo što reče nama, kralju naš,
o dobrom stvoru svakom i o rđavom.
Primijenit zakon svaki tvoja može moć 215
na žive i na mrtve sve u zemlji toj.
KREONT: Nad naređenjem mojim vaš će bdjeti skûp.
ZBOROVODA: Naredi nekom mlađem, da se bavi tim.
KREONT: Uz mrtvog tamо stoji odred ðružān.
ZBOROVODA: A što nam onda imaš naređivat još? 220
KREONT: Pa ustreba li kog na pravi svrnut put.

ZBOROVODA:	zar je itko lud da svoju želi smrt?		Kad prvi dnevni stražar òbavijestí nas,	255
KREONT:	Dakako smrt! No ima ljudi pohlepnih, pa nada na dobitak često goni njih. <i>(Dolazi stražar.)</i>		zapanjismo se svi na mučan događaj.	
STRAŽAR:	O, kralju, neću reć da probija me znoj i poskočan da amo dognao me trk. Razmišljah mnogo iduć amo dvoru tvom I osvrtāh se često želetec natrag poć sve slušajući mnogi savjet srca svog: ne žuri, jadan, tamo, gdje te čeka bol!	225	On pokrit je, doduše, no to nije grob, tek ozgo malo praha, vrlo tanak sloj, da izbjegne se grijeh. A nigrdje ūokrūg ni zvijeri niti psu grabežljivome trag.	260
	A zatim: zašto stojiš? Ako òd drugōg saznādē Kreont sve, zar minut će tejad? Razmisljavajući tako, krok mi bješe spor i òdūljī se meni ovaj kratki hod.	230	Oborismo se oštros jedan nà drugōg, stražaru stražar mnogu gorku reče riječ, i pobismo se nazad, ljut se razvi boj, a nè bijāše nikog da razvēdē nas.	
	Na kraju se odlučih svršit nalog svoj iako pravo ne znam što ti imam reć. I sad sam tu u nadi da će moja vijest izazvat samo ono što je usud moj.	235	Jer svaki među nàma djelu bješe kriv, a nitko ò njem ništa nije znao baš. I spremni bjesmo rukom držat čelik vruć kroz oganj proć i zaklet bozima se svim,	265
KREONT:	A što te tako tišti, te si slomljen sav?	.	da nismo kriveci djelu, nit da nam je znan nadàhnitelj tog čina ni zločinac sam.	270
STRAŽAR:	Za sèbe želim tebi reći prije svega, da djela ne počinim, nit mu krivca znam, pa ne bi bilo pravo da me kazniš stog.	240	Kad ùvidjesmo da nam záludan je trud, tad jedan reče nešto, čime nagna nas da pokunjimo glave u neznanju svom, da l' odbit nam je ili primit prijedlog taj.	275
KREONT:	U obrani si, vidim, vojnik pouzdan, no kao da mi nosiš neki novi glas.		On predloži da tebi valja poslat vijest i ništa ne zatajit o slučaju tom.	
STRAŽAR:	Jezovit glas, pa otud strah me hvata ljut.	245	Mi poslušasmo njeg i mène izbra ždrijebo da odem i da, jadan, okušam tu slast.	
KREONT:	Ta reci jednom već i nek te nosi bijes!		Ne dođoh rado ja, nit ti si meni rad, jer takav glasnik nije dobrodošli gost.	280
STRAŽAR:	I reći će. Baš sada netko pokri leš i nestade. Po tijelu pòsū prah mu suh te time, kako treba, obred svrši svet.		ZBOROVODA: O, kralju, već mi davno razum veli moj,	
KREONT:	Što veliš? Tko se drznu čin izvršit taj?	250	da božji prst u djelu osjeća se tom.	
STRAŽAR:	Ja ne znam. Ni trnòkop mogao se čut, ni sjekira, ni vidjet nèutrtim tlom od kôlā usjek neki. Svuda suhi prah, a nigrdje krivcu djela bilo kakav znak.		KREONT: Ušuti, da me ne bi òbuzeo gnjev, ne ispadaj i stàr i lûd u isti mah.	
			O božjem prstu zbor je nesnosan i glup.	285

St. 270. Okrivljenici su se u stara vremena podvrgavali tzv. »božjem sudu«. Golom bi rukom hvatali usi-jano željezo ili prolazili kroz plamen, vjerujući da im se neće ništa dogoditi ako su nevini.

Za onog zar da brine ikoji se bog, da pòkàpà ga kao stvora zaslužnog, a došao je amo da sažèžè grad i hramove i dare bozima u čàst, i zakone i sreću zavičaja svog. 290	KREONT: STRAŽAR:	Zar ne shvaćaš da dosta rekao si već? Da l' uho ti il srce moja dira riječ? 320
Zar misliš da će bozi stvora štovat zlog? Dakako, ne! No davno znano mi je već da ima ù tom gradu ljudi buntovnih, što gundaju na mène. Neće sagnut vrat i meni se na ràdost ù mój svrstat red. 295	KREONT: STRAŽAR:	Ne naklapaj mi tu o sijelu bola mog! Počinitelj ti dira srce, à ja sluh. O brbljavca li jednog, ljudi, dosadnog! No s onim djelom nemam posla nikavog. 325
Ti bùntòvnici nekog novcem, dobro znam, podmitiše, da čin izvede zàbranjén. <u>Jer goreg zla od novca čitav nema svijet,</u> on gradove će srušit i razorit svud i zbòg njeg mnogi čovjek napušta svoj dom. 300	KREONT: STRAŽAR:	Zaveden srebrom dušu prodao si, znam. Jao! Strahota je kad sud doneše krivi sud! Ma ne igraj se riječma! Krivca želim znat.
U novcu leži razlog mnogih djela zlih, on učitelj je loš i ljudi čestitih i kazuje im niske lúkavosti put, i postupak u svakom činu bezbožnom. A oni što za novac nasuli su grob, doživjet će da budu kažnjeni ma kàd. 305	KREONT: STRAŽAR:	Ne òdáte li njeg, iskusit cete tad da krivo stečen novac zao rađa plod. O da mi ga je nač! No bilo kako gòd – jer valja imat sreće tražeć krivcu trag tek ja pred ovog nikad više neću doć. A sad, kad živ izmakoh nevoljama tim, nek bogovima bude hvala olimpskim. 335
(Stražaru) I ako ikad za me išta bješe Zeus, ti dobro znaj, sad ja se tebi kunem njim: ne prònàdëte l' onog tko je ovom kri i nè stvorite li se s njime prèda mnòm, ni jednog neće stići samo tako smrt, već visit cete, dokle dahom posljednjim ne prokažete krievca i dok razum vaš ne spozna g d j e dobitak leži mu i spas, i da od novca ima stvari važnijih. 310	ZBOR:	(Ode)
I znaj, da mnogi koga srebra mami zvek, postradat može prije nego sreću steć. Da l' dopuštaš mi zborit il' da idem sad?	ZBOR:	Prva stajaća pjesma Prva strofa Mnogo je sila na svijetu tom, no najjači òd svega ljudski je soj! Kad morem puše južnjak jak i hučni svuda diže šum, po njemu čovjek vodi brod. 340
STRAŽAR:		A zemlju, boginju najvišu, što vječna vječan nosi plod, preorava stalno čovjekov plug, uz konjski snažni spreg.
		Prva antistrofa Pticà lakòkrilih pernati rod njegovim zamkama postaje pljen, 345

životinjski prèd njim ruši se skot
i ispod pùčinë podvodni svijet.

Sve lovi mrežom pletenom
domišljat čovjek svemu vješt.
Vještînom svojom sili on
na službu sebi divlju zvijer,
a konj i silni gorski bik
pod njegov jaram saginju vrat.

350

Drug a strofa

I krilatu on stvori riječ,
i umnih misli stvori splet,
i državnog života red.

Taj umnik sebi náđe štit
od studeni i dažda zlog,
i nenadano ništa ne zbiva se s njim.
No premda zna za mnogi bolestima lijek,
od smr̄ti nije nikad pronašao spas.

355

360

Drug a antistrofa

I voljom on je slobodan,
te može život imat čist,
a može bit i poročan.

Tko štuje red i božju riječ,
taj svojoj zemlji bit će stup,
a nepošten je čovjek gradu svomejad.
Nek grešan čovjek ná mój nè jávī se prag,
ne želim nikad biti iste misli s njim.

365

370

(DRUGA EPISODIJA)

III. čin

(Dolazi stražar vodeći Antigonu.)

ZBOROVODA: Božanskog li čuda! Neòdlučan stojim,
zatájiti ne mogu, jer dobro je znam.
Antigonu vode, kraljevsku kćer.

O nesretnu dijete
Edipa nesretnog oca!
Ta valjda te nisu zátekli tamo
da činiš onaj nepròmišljen čin
i kršiš nalog vladara svog?

STRAŽAR: Dovedoh vam zločíncu. Uz mrtvačev leš
zatéčenog na činu. Nego gdje je kralj?

ZBOROVODA: U pravi tren iz dvora vraća nam se baš.

KREONT: A što je? Zašto veliš da je pravi tren?

STRAŽAR: O, kralju! Smrtnik ne sm'je ní na što se klet
jer ù lāž će ga stjerat neki slučaj nov.
Ja rekoh da ti više nikad neću doć,
kad odagná me ono tvojih prijetnja huk.

sad u srèći silnoj, sreći nénádnöj,
ja dođoh, premda kršim zakletve si riječ,
i vodim djevu ovu zatečenu baš
kad kitila je grob. Ja nè čekäh na ždrijeb,
otkriće krivca tog je pothvat samo moj.
I evo ti je, kralju, pa sad kako znaš,
donesi sud, a meni dopuštenje daj
da iz tē bijede odem čist i slobodan.

375

380

385

390

KREONT:	A gdje i kako zločin otkrio si njen?	395	a i za ovo sad, i ona prizna čin.
STRAŽAR:	Zakápala je leš. I to je sve što znam.		Koliko god priznanju rādovāh se tom,
KREONT:	Da l' siguran si ù tō? Ili zboriš laž?		u svôm sam srcu ipak osjetio bol.
STRAŽAR:	Baš ona bješe to što kopala je grob.		Ta svaki čovjek voli zla se riješit sam,
	Razumiješ li sada jasni govor moj?		no žalim ja i onog s kim suosjećam.
KREONT:	A kako spazi nju i približi se njoj?	400	Al' što se može tu kad od rođenja svog
STRAŽAR:	Opisat ču ti sve. Kad s drugovima tad		za sebe marim više nego zà drugōg.
	od tèbe odoh silnom grdnjom izružen,		435
	omètosmo s mrtvaca odmah onaj prah		Ti dakle ti, što oči ù tle upireš,
	i ôdgertosmo dobro polutruli leš.		da l' tajiš ili djelo svojim priznaješ?
	U zavjetrinu tada sjedosmo na hrđid,		Učinih to, ne tájim, čin je ovo moj.
	da dò nás ne bi ôd njeg dopirao vonj.		(Stražaru)
	I tu se čuo često izraz neki strog,		Ti slobodan si sad, od svake sumnje prost,
	kad vidjesmo na strâži labavost kod kôg.		pa odmah možeš poć kud gđod te vodi put.
	To potraja sve dotle dok sunčanî krug	410	440
	ne dòspje nasred neba i dok žege žar		(Antigoni)
	nad zemljom ne ovláda. Ali ù taj hip		A ti mi reci kratko – neću govor dug
	sa zemlje silan vihor diže praha stup,		Da l' znala si za nalog naređenja mog?
	strahotu božju, koja prekri polje svud		Dakako da sam znala. Svima bješe znan.
	i sruši čitav gaj i ispuni sav zrak,		Pa kako da se drznu i unátoč tom?
	te moradosmo žmireć trpjeti taj jad.	415	Jer nalog, ò kôm zboriš, ne proglaši Zeus,
	Kad napokon se smiri bijesni užas taj,		nit Pravda, ukućanka svijeta podzemnog,
	tad djevojka se javi gorak cvileć civil		već oni drugi zakon daše ljudstvu svem.
	i sitno tužeć nalik ptici žalosnoj,		Ja nè smâtrâh tvoj nalog tako svesilnim,
	što ostavši bez pticâ ležaj nađe pust.		da mogao bi smrtnik božji kršit glas,
	Kad opazi da mrtvac opet leži nag,	420	što vječit je i àko nikad nèpisân.
	u suzama prokletstvom prokles pregoznim		Ne živi božja riječ od dâna današnjeg
	sve one što mrtvačev otkrili su leš.		i nije tek od jučer, vječan joj je vijek
	I rukama tад nà njeg suhi násu prah,		i nitko ne zna otkad zà njû znade svijet.
	te diže mjeden, lijepo okovani vrč		Pa stog za bilo čiju obijest nè htjedog
	i trostruk izli dar: mlijèko, vino, med.	425	navúći ná se božji opravdani gnjev.
	Kad spazismo je, odmah priskočismo k njoj,		Da umrijet moram, to, dabome, dobro znam,
	no nikakav nam ona ne pokáza strah.		sve i bez tèbe. Ali prije reda mrijet
	Optužismo je tad za ono prvi put,		za korist smatram svoju i za blågodât.
			450
			St. 446. Pravda brani i sveta prava mrtvih, a ne samo živih ljudi.

	<i>Jer kom je, kao meni, život samo jad, zar takvom nije smrt na spas i dobrobit?</i>	460		<i>a onda ga u činu podlom zateknem. Da l' želiš nešto više nego moju smrt?</i>	
	Pa stog tugovat neću nad sudbinom zlom zbog prerane mi smrti. Ali kad bi sin od iste majke mojim stavom nemarnim bez groba osto, to bi zadalo mi bol.		KREONT:	Baš ništa više. To je sve što zahtijevam.	495
	A čini li se tebi da je stav mi lud, ja mislim da mi luđak ludim smatra čin.	465	ANTIGONA:	Pa čemu onda krvmaš? Nikad, pa ni sâd ni jedna tvoja riječka nije našla put do sâca mog, a niti moja k srcu tvom.	
ZBOROVODA:	<i>Od osornoga oca osorna se čud u kćeri javlja. Ne zna jadu ustuk nać.</i>			<i>Zar ikada bih mogla veću slavu steć od ove sto sahranih brata rođenog?</i>	
KREONT:	<i>Tvrdoglava će čud nastradat prije svih, jer – kako valjda znadeš – čelik odveć tvrd i odveć ognjem kaljen, biva vrlo krt, pa najlakše se lomi, satire u trûn.</i>	470	ANTIGONA:	<i>I svi bi ovi tu odobrili mi čin, kad jezika im ne bi sapnjao strah.</i>	500
	A znam da malom uzdom ponajžešći konj obùzdati se može. Takva obijest stog u ljudskom društvu rađa plodom vrlo zlim.	475	KREONT:	<i>A nasilnička vlada mnogu pozna slast, pa stoga riječ i djelo slobodno je njoj.</i>	
	Već onda, kada prvu izdah zapovijed, prekršila je ona javni nalog moj, a sad i dalje prkos tjera svoj i strast i prestupkom se hvali, smije se na grijeh.		ANTIGONA:	Ti sama tako mniš od Tèbânâcâ svih.	
	Zar ne bih bio žena ja, a ona muž, da drzak njezin čin bez kâznê ostavim?	480	KREONT:	I oni, ali šute mûkom poniznim.	505
	Sve nek mi je od sestre kći i bliža još no bilo tko, kog štiti isti kućni Zeus, pretrpjebi mora sudbu, ne sm'je izbjeg smrt ni ona ni Izména, koju skupa s njom	485	ANTIGONA:	Odvajat se od sviju, zar te nije stid?	
	okrivljujem da ukop smislila je taj. Dozovite i njû, u dvoru eno mom iskaljuje svoj bijes i stvara krš i lom.		KREONT:	Ni stid ni sram kad svoja poštujé se krv.	
	<i>(Sluge odu po Izmenu.)</i>		ANTIGONA:	A nije l' ista krv i onaj drugi brat?	
	U ništavnih se ljudi duh, ko kakav tat, unàprijet odat zna, kad snuju pothvat loš.	490	KREONT:	Dakako, iste majke, istog oca sin.	
	Ne trpim kad se netko služi laskanjem,		ANTIGONA:	Tvoj bezbožni bi čin osudio i ôn.	510
		485	KREONT:	To nè vjerujem ja o bratu pokojnom.	
			ANTIGONA:	Ti poštjući onog, ovom gaziš čast.	
			KREONT:	Ko brat je pao on, a ne ko neki rob.	
			ANTIGONA:	No ovaj kao dušman, onaj kao štit.	
			KREONT:	A ipak isti zakon zà sve traži Had.	515
			ANTIGONA:	Zar jednakoz za zlôg ko i za čestitog?	
			KREONT:	A znamo li što bozi misle ò svem tom?	
			ANTIGONA:	I mrtvog dušmanina mrzim srcem svim.	
			KREONT:	<i>[A ja za ljubav samo nà tâj dođoh svijet.]</i>	
			ANTIGONA:	U podzemlju tad ljubi jednog i drugog, al' tu mi nećeš vladat za života mog.	520
			KREONT:	Gle, eno pred vratima tamo Izmene, gdje grca od ljubavi sestrinske nježne, a podbuhe oči od plača crvène nagrđuju lice	
			ZBOROVODA:		525

KREONT: natapajuć suzama umiljat lik.
 Ha, ti, što nalik nekoj guji otrovnoj
 u potaji sred doma grizla si me mog,
 te tako dvostruk zator zà svój gajih tron,
 da l' priznat češ da i tī spremi ukop taj, 530
 il' zakletvom češ nijekat da ne znadēš za nj.

IZMENA: Kad priznaje mi sestra, nì jā nè skrivám,
 podvrgavam se svem ko saučesnik njen.
 ANTIGONA: Ne zbori laž! Ti nisi sudionik moj,
 nit htjede ti, nit ja izvrših s tobom čin. 535

IZMENA: Ne kratí mi u svojoj sudbi nesretnoj,
 da s tobom plovim sad i zlo da podnosim.
 ANTIGONA: U podzemlju se zna, t k o onaj stvori grob,
 a meni nije drag, tko r i j e č j u ljubi tek.
 IZMENA: O, ne smatraj me, sestro, sad nedostojnjom, 540
 da s tobom mrem i tako mrtvog posvetim.
 ANTIGONA: Ti nećeš sa mnom mrijet. I čin nedotaknút
 svojatat nemoj. Bit će dosta moja smrt.
 IZMENA: A nà što život moj kad ti me ostaviš?
 ANTIGONA: To Kreont će ti reć, jer slušala si njeg. 545
 IZMENA: Žalostiš me, a sebi tim ne kòristiš.
 ANTIGONA: Ja smijem se, no smijeh gnusobe mi je pun.
 IZMENA: No kako da ti barem sada pomognem?
 ANTIGONA: Da spasiš sebe. Nisam kivna nà tvój spas.
 IZMENA: O jao, zar da skupa s tobom nè umrém?! 550
 ANTIGONA: Ti ūzabrá da živiš, ja izàbrah smrt.
 IZMENA: Ne rekoh li ti razlog takvom stavu svom?
 ANTIGONA: Zemáljskí bješe tvoj, a moj božánskí stav.
 IZMENA: Ta nije li nam krivnja podjednaka sad?
 ANTIGONA: Primiri se! Ti živiš, dok je davno već
 moj mrtvi duh na službi svjetu podzemnom. 555

KREONT: Te djevojke su, mislim, obje lude báš,
 Izmena sad, a ova od rođenja svog.
 IZMENA: U nesretnih se ljudi, gospodaru moj,

porèmetiti mora urođeni um. 560
 Dakako, kad sa zlima putem kročiš zlim.
 Zar běz njē ima zá me smisla život moj?
 Ni riječi ò njöj. Ona pokojna je već.
 Zar zaručnicu hoćeš sina ubit svog?
 Za njegovu če sjetu još se njívā nač.) 565
 No nigdje takvog sklada kao izmeđ' njih.
 Ne želim, da mi lošu ženu uzme sin.
 O, Hemone, što l' otac tebe skvrni tvoj!
 Već navrh glave si mi i tì i tāj brak.
 Ta zar je hoćeš otet sinu vlastitom? 570
 Do tog vjenčanja Had pomrsit će im put.
 Koliko mi se čini, nema spasa njoj.
 I meni to se čini. Ded, na poso sad,
 vi sluge moje, u dōm otjerajte njih,
 a ne da žive poput ljudi slobodnih. 575
 I najveći junaci rado snuju bijeg,
 kad ugledaju blizu svog života kraj.
 (Odvode Antigonu i Izmenu.)

D r u g a s t a j a č a p j e s m a

P r v a s t r o f a

ZBOR: Blàgo stvorenju što ne spoznā zla!
 A jao si ga onom kojemu dom
 potrese bog, taj jadan je sam i čitav mu soj. 580
 Jedan zà drugim valja sejad,
 jednako kao kad vjetar ljut
 iz Trakije dune i uzbiba val

St. 564. Antigona je zaručnica Kreontova sina Hemona.
 St. 565. T.j. ima i drugih žena, koje mogu Hemonu roditi djecu.

St. 577. Dalja sudbina Izmenina nije poznata; pretpostavlja se da je umrla neudata ili bez djece, i tako je izumro čitav nesretni rod Labdakovića.

i pjesak iz bezdana izdigne crn
te jekom morski odjekuje prud.

585

Prva antistrofa

Tako sad vidim gdje nevôljâ splet
gomilâ se opet na Labdakov rod,
za koljenom koljeno obara bog
i nikakav tome se nè jâvljâ spas.

I evo sad posljednjem izdanku tom,
tom tračku nade za Edipov dom,
podzemnih bogova krvavi mač
već priprema grob, jer oštru joj riječ
u usta stavlja i ù srce strast.

590

i često tješit njom, no bit će prevaren,
jer spoznat će tada tek jad,
kad opali mu noge žarkog ognja žar.

Već davno netko reče ovu slavnу riječ:
imade ljudi koji zlo
za dobro drže samo stog
što misle da ga šalje bog.
I sretni su u jadu svom.

610

Druga strofa

O, Zeuse, tko je tako jak
da tvoju silnu skrši vlast!

595

To ne može ni sàn, što jači je od sveg,
ni mijene mjeséci svih.

Gospodar nepromjenljiv, vladar vječno mlad,
u olimpskome sjaju svijetom vladaš svim,

600

Pa odsad ko i dosad sved
za sve će vrijedit zakon tvoj:
dok god je živ, ni jedan stvor
bez pátnjâ neće živjet moć.

Druga antistrofa

A katkad nadom varavom
zanosit će se čovjek slab

605

St. 587. Labdakov rod – potomci pova, pradjeda Eteoklova, Polini-Labdaka, oca Lajeva, djeda Edi-kova Antigonina i Izmenina.

(TREĆA EPISODIJA)

IV. čin

(*Dolazi Hemon.*)

ZBOROVODA: Gle Hemona, sina mlađahnog tvog!
Zar amo ga vodi preteška bol
zbog tòg što Antigoni sprema se smrt
i tím osujećuje nada u brâk?

KREONT: Za časak čemo znati jasnije no vrač.
Ne dolaziš mi, sine, valjda na me ljut,
što sàznađe za svoje zaručnice kob?
Zar ne, da drag je tebi svaki očev čin?

HEMON: O oče, ja sam tvoj, i svaki dobar čin,
što učiniš, dakako, meni bit će drag.
I više si mi ti no bilo kakav brak,
dok god mi u životu pravi kažeš smjer.
I treba da mi znadeš, dragi sine moj,
da oca svoga valja slušat iznad svèg.
Zar ne traži od boga čovjek molitvom,
da poslušna mu djeca uvijek rese dom,
što dušmanina znat će s praga odbit svog,
a prijatelje štovat ko i otac njin.

Tko zao rađa porod, priznat ćeš i sam,
zar išta drugo rađa nego sebi jad,
a dušmanima predmet zà rûg i za smijeh.
i zato neka nikad ljubavna te slast
sa puta ne zavede, nego, sine, znaj,
od zlê te žene hladan čeka zagrljaj

620

625

630

635

u domu tvom. Jer ničeg nema strašnijeg
no kada s tobom živi neki rđav drug
Antigonu odbaci, jer je dušman tvoj,
u Hadu će se drugi ženik za nju nać.
Zatekoh je gdje ona jedina od svih
prekršila je nalog naređenja mog.

Pa kako neću da me lašcem smatra grad,
pogubit će je. Zalud Zeusa će mi zvat,
čuvara krvnog srodstva. Zar bi mogo puk
da sluša me kad vlastit nè sluša me rod.
Jer samo onaj tko je strog u domu svom,
taj sudit će i drugdje riječju pravednom.
Tko silom gazi zakon i tko ruši red
i želi imat veću nego vladar vlast,
za tòga imam samo pokudu i rug.

A tko je vjeran kralju, koga izbrā grad,
iako baš u svém i ne slaže se s njim,
taj, kako slušat znade, ja se nadam bar,
i vladat će valjáno, kad mu dođe čas.
U bôjnoj on će vrsti držat položaj,
na strášnu mjestu ostat kao subojnik.
Jer najgori je jad od svèga neposluh,
on mnogi ruši grad i mnogi satre dom
i kida bojni red i nagoni na bijeg.

A gdje se zna za posluh i za zapovijed,
pokornost tu će mnogoj glavi biti spas.
Stog uvijek valja slušat naređenja riječ
i ne dopustit ženi vladu nad sobom,
nek svlada nas muškarac, treba li već past,
da ne kāžu da žena ðbori nam vlast.

ZBOROVODA: Ja mislim, ako starost ne vara mi duh,
da sve što gđd izrèče, mudar bješe zbor.
HEMON: Od bogova je, oče, ljudstvu razum dan,
od svih daróvā božjih ponajveći dar.

640

645

650

655

660

665

670

57

I ja ne mogu reći da u zboru svom
govorio si išta što bi bilo laž.
No ima jošte njih što jasan im je um.
A ja će saznačiti, lakše nego ti, što svud
o tebi misli svijet i kakav mu je sud.
Jer pred tobom govorit naš se straši puk
i neće izreći riječ što ti ne želiš čuti.
Po strani stoeć ja, odasvud čujem glas
da djevojku tu žali čitav narod naš,
jer ona, od svih žena najčistiji cvijet,
za dičan mora čin osramočena mrijet.
Zar ne treba joj odat iznad svoga čast,
jer brata, što u boju svoju nade smrt,
bez groba ne htje pustiti kao jedni plijen
ptičurinama svim i psima pomamnim.
Ovako zbori narod šaptom tihanim.
Za mene nema, oče, ničeg vrednijeg
no vidjet tebe sretna među pukom tim.
Jer dičan otac djeci najveća je slast,
baš isto kako ocu glas o djeci lijep.
Stog ne daj da te vodi samo vlastit um,
već spoznaj, da i drugi ima razbor svoj.
Tko misli, da je samo njemu razum zdrav
i govor dobar sved, a drugi da je glup,
kad otkrije se malo – pust mu zjapi duh.
A mudar čovjek uči cijelog vijeka svog
i toga se ne stidi, jer je skroman stvor.
Bujica kada zimi silom grune svom,
savitljivo će drvo spasiti i svij list,
a s korijenom će propast nesavitljiv hrast.
I brodar, koji jedru zateg sapne čvrst
i neće ga na vjetru pustiti olujnom,
sa izvrnute krme svoj će ravnat brod.
Popusti i ti sad, izmijeni nalog svoj,

675

680

685

690

695

700

705

i ako hoćeš slušat mene, što sam mlad,
tad znaj da od svih ljudi ponajeća čast
iskazuje se onom tko je znanja pun.

A koji nema znanja, što je slučaj čest,
taj neka drugih ljudi mudru sluša riječ.

(Kreontu)

O poslušaj mu, kralju, govor razuman.
(Hemonu)

A i ti slušaj oca, mudar je i on.

Zar mi, što u ovakvu već smo zašli dob,
da učimo od stvora tako nezrelog?

710

715

Ne rekoh ništa loše, premda sam još mlad,
a ti ne sudi dob, već same stvari srž.

Pa srž i jest u njenom stavu otpornom.

Ne želim niti ja počast stvoru nevrijednom.

A ona to baš hoće, to je zahtjev njen.

720

No ne slaže se s tobom puk u Tebi sav.

Zar puk da meni kaže što da učinim?

Na dijete si mi nalik takvim govorom.

Da li svojom vladam voljom ili njihovom?

Zar pojedinac sam da vlada državom?

725

Vladarova je zemlja, koji vlada njom.

Bez podanika onda vladaj sebi sam!

Sad uviđam da ti si ženi saveznik.

Da, ako ti si žena. Tvoj me muči jad.

O, gade, zar ćeš s ocem pravdu tjerat sad?

730

Jer vidim da si pravdi pogazio trag.

Zar griješ je kada čovjek svoju štuje vlast?

Dakako, ako time božju gazi čast.

O pogane li čudi, što je ženi rob!

No nećeš me ni učem zateć sramotnom.

735

Ne govorиш li sve tek za probitak njen?

I za probitak božji i za mój i tvój.

No za života njena nećeš bit joj muž.

HEMON: Pa dobro, al' ni ona neće sama mrijet.
 KREONT: U drskosti se svojoj sad i prijetiš još. 740
 HEMON: Ta nije prijetnja korit neki naum loš.
 KREONT: Zar luđak da me uči misli razumnoj?
 HEMON: Da nè štujem te, ja bih reko, da si lud.
 KREONT: Nek ne laska mi, tko je ženi podložan.
 HEMON: A ti poslušnost tražeć, nećeš slušat sam. 745
 KREONT: Zar tako meni ti? No Olimpa mi mog,
 veseliti te neće dugo lavež taj.
(Pratnji)
 Dovedite mu odmah onaj njegov skot,
 nek umre tu pred licem zaručnika svog.
 HEMON: Ni pomisliti nemoj, da će ovdje mrijet, 750
 a nì mōg lica nećeš nikad vidjet već.
 I lud se goropadi tu pred skupom tim,
 pred drugovima bijednim, tebi pokornim.
(Ode)
 ZBOROVODA: O, kralju, mladić ode gnjeva silnog pun,
 a opasna je svaka mlađe duše bol. 755
 KREONT: Nek radi i nek misli preko sila svih,
 no ničim neće spasit djevojaka tih.
 ZBOROVODA: Zar obadvjēma ti namijenio si smrt?
 KREONT: Ah, da! Izmena nije niti takla leš.
 ZBOROVODA: A kakva smrt imade onu drugu snać? 760
 KREONT: Nepristupačan kraj nek njojzi bude dom,
 gdje živu će je skriti kamenitā hrid.
 Nek hrane dadu njoj, tek toliko da grijeh,
 da ubismo je gladom, nè padnē na grād.
 Nek tamo moli Hada – pōštovānōg svog 765
 i jedinog svog boga – do joj pošlje spas.
 Il' neka tamo spozna da je jalov trud
 poštovat one dolje što ih krije Had.
(Ode)

Treća stajaća pjesma

Strofa

ZBOR: O, Erose, svuda nalaziš pljen,
 ti nisi nikada pobijeđen, 770
 na djevojke obrazu umilnom
 u potaji sebi nalaziš dom.
 I preko mora putuješ,
 i ratara posjećuješ,
 ni jedan tebi ne izbjegne bog, 775
 zbog tèbe māhnītā smrtnik svak,
 kada strijelu baciš na nj.

Antistrofa

Zbog tèbe će mnogi pravedni stvor
 napustiti čestite staze put. 780
 I ova smutnja tvoj je čin,
 kad zavadi se s ocem sin,
 jer nevjestinog oka čar,
 uzbuduje u momku žar,
 pa pred vladarom brani je on. 785
 Kad Afrodita poigra se s kim,
 pobjeda je uvijek s njom.

St. 769. Eros – bog ljubavi, sin boginje Afrodite; prikazivali su ga kao krilata dječaka s lukom i strijelama; koga on pogodi svojom strijelom, taj usplamti od ljubavi.

St. 785. Afrodita – kći Zeusa i Dione, božice etera; po drugoj priči rođena je iz morske pjene. Afrodita je božica ženske ljepote i ljubavi.

(ČETVRTA EPISODIJA)

V. čin

(Dovode Antigonu.)

- ZBOROVODA: Ne mogu više nì jā sam
da kraljev nalog ne pogazim
i potoke suza zaustavim.
Jer gle, Antigona upravlja hod
do groba, što svima nam vječni je stan. 790
ANTIGONA: O, gledajte me, ljudi rodnog grada mog
gdje putem kročim posljednjim
i zadnji sunčev gledam trak,
da ne vidim ga nikad već. 795
Jer živu me u nepovrat
do Aheronta vodi Had.
I pjesmom mene svatovskom
ù mój novi nè pratē dom,
pred ložnicom neću čuti poj,
jer Aheront je ženik moj. 800
ZBOROVODA: No uzvišena iznad ljudi svih
ti polaziš u carstvo pokojnih
nesavladana bolestima zlim,
nepoštečena mačem ubojnim,
već jedina od ljudi samrtnih
po svojoj volji odlaziš u Hâd. 805
- St. 797. Aheront – rijeka u podzemnom svijetu (isp. bilj. uz st. 178. drama Kralj Edip).
St. 798. Nevjestu su stari Grci prati
- tili iz roditeljske kuće u mladoženjin dom pjevajući himenej (svatovac), svirajući u frule i udarajući u kitare.

P r v a a n t i s t r o f a

- ANTIGONA: Ja čula sam za tužan udes Niobin,
za Tantalovujadnu kćer,
po kojoj kao bršljan gust 810
na onom vrhu sipilskom
izrāste pokrov kamenit.
I kažu da je kvazi dažd,
i da je vječan tamo snijeg,
a suze ispod vjēđā njoj 815
po stjeni teku kamenoj.
Ovakav sad stjenovit log
i mèni za ležaj spremi bog.
ZBOROVODA: No Nioba je soja nèbeskog,
a mi smo ljudi, smrtan nam je rod. 820
Pa ipak ti u stradanju si svom
doživjela i svagda pratit će te glas,
da tvoj je udes isti kao njen.

D r u g a s t r o f a

- ANTIGONA: O, teško meni! Nemoj, bogova ti svih,
iz mène činit ruglo, dok sam živa bar! 825

St. 808. Nioba, kraljica tebanska, bila je kći Tantala, jedinoga od ljudi koji je bio pripušten stolu bogova, a žena Amfiona, koji je od Muza dobio liru, na čiju se svirku samo od sebe slagalo kamenje tebanskih gradskih zidova. Imala je četrnaestoro djece, sedam sinova i sedam kćeri, zbog čega je sama sebe smatrала najsretnijom majkom na svijetu (u različitim je pričama različit i broj Niobine djece). No kad se jednom narugala boginji Leti, koja je imala samo dvoje djece, Apolona i Artemidu, postrijeljao joj Apolon si-nove, a Artemida kćeri, na što muž njezin Amfion probode sebi grudi mačem. Nioba se od boli okamenila, u njoj se ugasio sav život, samo su joj iz kamenih očiju neprekidno tekle suze. Tada duhne jaka oluja i poneće kamen na goru Sipil u Lidiji, odakle je Nioba bila podrijetlom. Iz kamena nije nikad prestala teći voda – Niobine suze (isp. našu narodnu pjesmu o zidanju Skadra).
St. 823. Zbor tješi Antigonu, da doživljava istu sudbinu kao i jedna od boginja (Niobin otac Tantal bio je sin Zeusov).

O, grade, o, građani svi.

o, prebogati svime!

O, Dirkino vrelo i gaju

kolima slavne Tebe,
svjedoci budite meni,
da nevina i bez pratnje
i plača svojih bližnjih
u mračnu tamnicu idem,
u tako neobičan grob.

O, jao, jadna ja!

Još nisam mrtva, ali nit sam živa već,
nit itko živ ni mrtav neće bit mi drug.

ZBOROVODA

Izvršila smjelo si pravedan čin
i popela samoj se Pravdi na prag,
no nešto te, dijete, survalo tad.
Ne trpiš li možda za svoga oca grijeh?

830

835

840

Drug a antistrofa

ANTIGONA:

U najluču si ranu dirnuo me sad,
u teški jad i udes dragog oca mog
i našeg koljena sveg,

što Labdakov rastače rod.

O majčina posteljo bračna,
u kojoj je rođena mati
rođenog grlila sina,
nesretnog oca moga,
i rodila nesretnu mene!

Ja k njima sad prokleta idem
i nèvjenčana k tom.
O, jao, brate moj!

Ti zlosretan i crn priedio si pir
i mrtav meni živoj donio si smrt.

ZBOROVODA: Poštovanje mrtvih zakon je svet,

845

850

855

no štovati valja i vladarsku vlast
i slobodno nije oduprijet se njoj.
A tebe je satrla otporna čud.

E p o d a

ANTIGONA:

Neoplakānu i bez ikog svog
neispраćenu pjesmom svatovskom
na pripremljen će sad me povest put.
I nikad jadna neću vidjet već
tu svetu zjenu, jašni sunca sjaj.

A nitko da bi suzom ţjednōm
procvilio nad mojim udesom.

(Dolazi Kreont.)

KREONT:

Da' prestao bi ikad plakat ljudski stvor,
kad znao bi da plačem može izbjeg smrt.
Odvedite je smjesta! I u grobni mrak
zatvorite je, kako izdah zapovijed.

860

865

870

ANTIGONA:

Nek ostavljena od svih život svrši svoj
il' zakopana živa živi bude grob.

I što se tiče nje, ne peče savjest nas,
jer utes nās tu života nema više njoj.

875

O, grobničo, o, bračna ložnico, ti dom
pod zemljom iskopan i vječno zatvoren

za mene si, i u te sada polazim.
Do svojih dragih idem, kojih velik broj

880

neprírodna je smrt otprémila u Hâd.
Pa i ja, gle i od svih ponajgore mrem,

u podzemlje se spuštam prije no je red.
No nadom ja se krijejam, da ĉu ocu svom

i majci pokojnoj zacijelo draga doć,

i tebi, mili brate, Etèoklo moj!

St. 859. Zbor, koji je u posljednjim
stihovima stao na Antigoninu stra-
nu, očito opaža da dolazi Kreont, pa
mijenja stav.

Kad vas je snašla smrt, tad rukom svojom tom uredih vas i umih, žrtven prinijeh dar na grobu vam. A sad, Poliniče, zbog tđog, što tebi odah čast, ovako umirem.	885	KREONT.	Sokolit te neću ni nadu razgarat, da neće se tako završiti to.	920
Po суду mudrih ljudi čin mi bješe prav: jer da sam majka ja, pa da mi umre sin, il' da mi mrtav negdje raspada se muž, ja štovala bih nalog, što ga izda vlast.	890	ANTIGONA:	O, zavičaju moj, o, grudo tebanska, o, bogovi predaka mojih, vode me sad, a ja se ne opirem. Gledajte našega grada prvaci, gdje jedini odvjetak kraljevskog roda ovako strada i jošte od koga!	925
No zakonu se višem ja podređujem: da muž mi umre, lako drugoga je nać. i dijete mogu roditi s novim mužem tim, no kad mi oca mog i majku krije grob,	895		A stog što izvrših pobožan čin. <i>(Odvedu je.)</i>	
od koga će se meni drugi roditi brat? Po zakonu te takvom štovah iznad svęg, a Kreontu je, brate, to zločinstva znak.		ZBOR:	I sama Dànaja morade nekoć sunčev ostaviti sjaj i zaći u mračni dvor, da živi skrivena od svih u kuli nalik na grđb.	930
I sad me hvata svojom rukom surovom i lišava vjenčanja s pjesmom svatovskom, i nikad neću spoznat materinstva čar.	900		A i njoj, dijete drago, ugledan bješe rod i zlatan je nosila dažd – plemenit Zeusov plod.	
Već samotna, bez svojih prijateljā svih, za svog života još u rāku polazim.			<u>Ali je sudbe moć jača no čovjek i bog,</u> neće joj izbjegić bogataš, a niti Ares sam.	
A kakav to prestupili božji zakon svet? I kojem da se bogu jadna obratim i pomoć ištem, kada čin mi pobožan ocjenjuje se tu ko bezbožnost i grijeh.	905		Ona će tvrđavu strti i crni razbiti brod,	935
No ako moj je usud bogovima drag, otkupit će se smrću za taj prijestup svoj, a ako ovi grijese, neka stigne njih ovakva kob, što meni spremiše je sad.	910		Što ga uz mōra šum silni zapljuškuje val.	
ZBOROVODA: Još uvijek joj istog vihora vir obuzima duh i vrtloži svijest.				
KREONT: Zbog ovih će riječi njene vodiče obuzeti plač za korake spore.	915			
ANTIGONA: O, jao, ova potvrđuje riječ, da smrt mi je blizu.				
St. 928. Danaja – kći argivskoga kralja Akrisija, unuka osnivača Arga Danaja; Akrisiju je bilo proglašeno da će mu kći roditi unuka, koji će ga ubiti. Zato Akrisije zatvorili su ga u podzemnu odaju, ali Zeus dođe do njegove kuće i ubije ga. Akrisije i ona rodi sina Perzeja. Akrisije na to stavi kćer i unuka u kovčeg i baci ih u more, ali ih Zeus spasi na otok Serif. Kasnije je Perzej sasvim slučajno ubio svoga djeda pogodivši ga diskom prigodom jednog natjecanja.				

u tamnicu kamenu baci silni Diòniz bog.
 Da tamo ga mahnitost mine i ludila splasne
     mu žar, 940
 da spozna i uvidi da je u jarosnom gnjevu svom
 boga povrijedio svoga riječju nedoličnōm
 gušeti zanos Menada i njihov radosni klik,
 gaseći njihovih sjajnih zubljā rasplārsali plam
 i razbjēšnjujūc Muze, što vole svirale zvuk. 945

D r u g a s t r o f a

Uz obale Crnoga mora, uz bosporski kameni žal,
 tamo gdje стоји Salmides, tračanski znani grad,
 vidjet je mogao Ares, kome je ovdje stan,
 u Finejevih sinovā očinji uništen vid.
 To mačeha okrutna stvori uzevši ū ruke mač, 950
 da zatim tkalačkim čunkom udarac doda nov.
 I sad za sljepoću tu svud osvetni ori se zov.

D r u g a a n t i s t r o f a

U svojoj bijedi dječaci nad svojim narícahu zlom
 i nad mājkōm što rodi u braku ih nesretnom

St. 937. Likurg – sin Drijantov, kralj Edonaca u Trakiji oko rijeke Strimona (danas Struma); prema priči protjerao je svećenice Dionizove (Bakhove), kad su htjele da uvedu štovanje Dioniza u njegovoj zemlji. Dioniz ga za kaznu zatvorili u kamenu pećinu, gdje je od gladi umro. (Po drugoj priči oduzeo mu je sam Zeus očinji vid.)

St. 943. Menade – v. bilj. uz st. 205. drame Kralj Edip.

St. 945. Muze – kćeri Zeusa i Mnenosine; zaštitnice umjetnosti.

St. 947. Salmides – obala uz Crno more s istoimenim gradom; poradi mnogih pličina mjesto opasno za

plovidbu i stoga puno gusara; smatrao se da tamo rado boravi bog rata Ares.

St. 949. Finej – kralj u Trakiji, oženio se Kleopatrom, kćerkom Boreja, sjevernog vjetra, i Oritije, kćerke atenskoga kralja Ereheṭja. Kleopatra rodi Finiju dva sina, Pandiona i Pleksipa. Kasnije Finej zapusti Kleopatru, baci je u tamnicu i oženi se Idejom, kćerkom Dardanovom, a ova zamrzi Kleopatrine sinove i optuživši ih da su je htjeli obeščastiti, nagovori Fineja i on dopusti, da ih mačeha oslijepi i u tamnici umori gladom.

nad mājkōm, što bijaše drevnog i slavnog
     Erēhteja krv. 955

A òdrāsla bješe na hridi, na vihoru oca svog,
 vilovito čedo vjetra Boreja sjevernog.
 Pa ipak, predraga kćeri, Mojre dosudiše njoj
 da boravi u crnoj tami tamničkoj.

St. 958. Mojre – boginje usuda, suđenice, kćeri Noći ili Temide i Zeusa (Kloto – prede nit života, Lahezis – baca ždrijeb i dodjeljuje sudbinu, Atropos – prestijeca nit života).

(PETA EPISODIJA)

VI. čin

(Dolazi Tiresija, a vodi ga dječak.)

TIRESIJA:	Prvaci grada Tébē, ja i dječak taj na jedne oči gledeć put smo prešli svoj, jer samo uz vodiča čovjek ide slijep. A kakav nov će glas Tiresija nam reć? Ja kazat ču, a ti me dobro saslušaj!	960
KREONT:	Ni dosad nisam savjet prezirao tvoj.	965
TIRESIJA:	Pa zato gradom dobro vladao si tim. Na korist si mi bio često, priznajem. I sad ti sreću drži samo tanka nit.	
KREONT:	Govori! S tvoje riječi, gle, protrnuh sav.	
TIRESIJA:	Kad znàménja mi čuješ, sve češ znati tad: Na sletištu sam sjeo ptičjem prastarom, ódakle motrim uvijek svetih ptica let, a ono čujem glas do sàda nepoznat i nerazumljiv graktaj, ljut i bijesan boj i čupanje i klanje, samrtnički krik, i lepet krila, pò kòm sav razumjeh jad. Tad òbuze me strah i odmah isti čas na žrtveniku žrtvu htjedoh prinijet svom. No nè htjede mi žrtvu zahvatiti plam, po pepelu se razli rastopljena mast, sve cijedeć se i cvrćeć i silan dižuć dim. A zatim prsne žuč i otopi se loj, što njime ovih but, i pòkázā se kost.	970
		975
		980

To od dječaka doznah, à tì i sám znaš,
da nà zlo sluti žrtva, koju neće bog.
Taj dječak vođ je moj, a ja sam vođa vaš.
I znaj da nalog tvoj uništava nam grad,
jer žrtvenik je svaki i naš svaki dom
Polìnikovòm krvlju već obeščaćen,
što raznose je psi i ptice zemljom svom.

985

Sa žrtvenika takvih žrtve neće bog,
nit molitava naših saslušat će glas,
i nije sretan znak ni jedne ptice klik,
što hrana joj je nekog pokojnika krv.

990

Ja rekoh ti, a ti sad pazi, sinko moj,
bez grijeha niti jedan nije ljudski stvor,
a ako netko zgriješi, pa spoznádē grijeh
i primi dobar savjet, nije čovjek lud
ni nesretan kad traži svojoj zloči lijek.
Stog nè budi tvrdoglav, to je moj ti sud,
već slušaj savjet moj i daj pokopat leš.
Ta kakvo je junaštvo mrtvom zadat smrt!

995

Sad čuo si što mnim i primi dobru riječ,
jer najveće je dobro mudar slušat svjet.
O, starče, prorok svak ko strijelac u svój cilj
u mène gađa, što sam nevješt poslu tom.

1000

Već ódavno me izda, davno proda već
sav proročki vam rod ko robu u svijet tuđ.
No ako vam je s voljom, idite u Sard,
u Indiju po zlato i po jantar žut,

1005

no onoga pokopat nećete u grob.
Sve kad bi ga i orli Zeusovi ko plijen
razvúći htjeli čak pred Zeusov prijesto sam,
ni òd tog grijeha ne bi spopao me strah
da pristanem na ukop. Jer ja dobro znam,

1010

1015

KREONT:

St. 1009. Sard – glavni grad Lidije na rijeci Paktolu i gori Tmolu (u objema
je bilo mnogo zlata).

da čovjek nema moć okaljat boga svog.
 No znaj, o, starče moj, da mnogi smrtnik jak
 doživjet može pad i ponajgori sram,
 kad zbog probitka ličnog lošu brani stvar.
TRESLJA: O, jao! 1020
 Da l' itko zna od ljudi, da l' je svjestan tog . . .
KREONT: A čega? Što to zboriš zà rôd ljudski sav?
TRESLJA: Da najveće je blago ljudstvu razum zdrav. /
KREONT: A luda pamet, mislim, najveći je jad.
TRESLJA: I toga jada ti si eto prepun sad. 1025
KREONT: Ja tebe vrijedat neću, jer si prorok naš.
TRESLJA: No vrijeda tvoj me sud, da prorokujem laž.
KREONT: Svi proroci za novcem lakomi su svud.
TRESLJA: A kraljevima svim tvrdoglava je čud.
KREONT: Da l' svjestan si, da s tobom vladar zbori tvoj? 1030
TRESLJA: Dakako. No po m è n i spasio si grad,
KREONT: Ti mudar si, no vrlo nepravedan vrač.
TRESLJA: Ti siliš me, da kažem tajnu, koju znam.
KREONT: Pa kaži, samo nemoj zbog probitka svog.
TRESLJA: I neću, jer se tebe tiče, što ču reć. 1035
KREONT: No znaj da moga srca smamit nećeš tim.
TRESLJA: A i tî dobro znaj da neće mnogo put
 još sunce ù svôm trku obić neba krug,
 a tvoga će se roda jedan mrtvi član
 mrtvacima pridružit kao uzvrat brz. 1040
 Jer ti u dônjî svijet sa svijeta baci tog
 čeljade živo još u nečastan mu grob,
 dok onome mrtvacu kratiš ukop svet
 i ne daš da pod zemljom vječni nađe mir.
 A bogovi se gornji nà tvój gade čin,
 ne žele za se prava nad mrtvacem tim,
 pa zato oni sad i mrki s njima Had
 na tèbe šalju strašnih osvetnica zbor,
 Erinije, da tebi istu spreme kob. 1045

I pazi, da l' iz mene srebra zbori glas, 1050
 kad kažem ti da skoro crn će doći dan,
 kad svijet će mlad i star u domu kukat tvom.
 A gradovi se svi na ovaj bune grad,
 jer neprijatelj mnogi ùz naš leži zid.
 da kida njega zvijer, il' pas, il' ptičji rod, 1055
 što raznosi nam svud po ognjištima smrad.
 Zbog vrijedanja tvog bijesan ja ko strijelac vješt
 ovakve strijele snažne sasuh ti u grûd
 i nećeš moći izbjegć njihov otrov hud.
(Dječaku)
 O, dječače, povedi mene ù mój dom, 1060
 a on nek nàd kím mlađim istresa svoj bijes.
 Nek nauči da bolje jezik drži svoj
 i bolji stekne um no što ga ima sad
(Tiresija ode s dječakom.)
ZBOROVODA: O, kralju, ode on prorèkâv strašan jad.
 A znamo svi da otkad ovaj bijeli pram 1065
 na glavi našoj smijeni nekad crnu vlas,
 taj starac nikad gradu nè navijestî laž.
KREONT: To i jâ znam, stog smućen ù srcu sam svom
 Popustiti je zlo, a ako ustrajem,
 još gora čeka kob: prokletstvom ranjen duh. 1070
ZBOROVODA: O, Kreonte, sad mudroj odluci je čas.
KREONT: A što da činim? Reci, da te poslušam.
ZBOROVODA: Antigonu iz groba pusti podzemnog,
 a odbačenom bratu daj uredit grob.
KREONT: Popustit, dakle, treba, to je savjet tvoj? 1075
ZBOROVODA: Što prije, kralju moj. Erinijâ je zbor
 brzônog, kad na krivca pošalje ga bog.
KREONT: O, jao, teško mi je, al' se svladavam
 St. 1045. Gornji bogovi – bogovi neba: Zeus, Hera, Atena, Artemida, Apolon, Ares, Afrodita, Hefest, Hermo i dr. St. 1056. Kreont je zapovjedio, da ostanu nepokopana i tjelesa drugih neprijatelja koji su pali pod Tebom.

i pristajem, pred jačim evo popuštam.

ZBOROVODA: Ne povjeri to nikom, sve izvedi sam. 1080

KREONT: Dakako, ovog časa. Brže, momci, hajd koliko gđd vas ima, budak uzmi svak, požurite iskopat za mrtvaca grob. A ja ću, jer izmijenih onaj nalog svoj, što svezah, i razriješit svojom rukom tom. 1085
Jer bojim se da zbilja zakon mora svet poštovat svaki stvor do daha posljednjeg.
(*Ode sa slugama.*)

Peta stajaća pjesma

Prva strofa

ZBOR: O Bakho, sa mnogo imena, ti ponose majke

Semele, i sine gromovnog Zeusa,
što Čitalijom slavnom nam vladaš
i Dèmetrinom dolinom
gostoljubnòm Eleuzinòm,
što s bakhantkinjama svojim
u rođnoj stoluješ Tebi
uz obale potoka izmenskog,
gdje zmajevskih zuba niknu soj. 1090

Prva antistrofa

Sa dvoglavnog Parnasa, koričke gdjeno nimfe
prebivaju, gdjeno je vrelo

St. 1088. Zbor začinje radosnu pjesmu, jer se nakon Kreontove nove odluke ponadao u sretan svršetak svih događaja. — Bakha (Dioniza) zvali su i Ijakhom, Bromijem, Lijejom, Melpomenom, Ditirambom i dr. — Semela, kći Kadnova i ljubavnica Zeusova, s kojim je rodila Dioniza Bakha; jednom je zaželjela da

vidi Zeusa u njegovu punom sjaju, i on joj se kao takav i pojavio, ali ju je time svojim munjama i ubio; umirući rodila je Dioniza.

St. 1090. Italija — današnja južna Italija, tzv. Velika Grčka, gdje su Grci upravo u vrijeme prikazivanja Antigone (god. 444. pr. n. e.) osnovali naseobinu Turij.

Kastalija, tebe prati
blistavih bakalja sjaj.
Visine nam nisejské tebe,
što pune su bršljana, šalju,
i vinòrodní zelení žali
uz klicanje riječi božanskih,
kad tebanske staze pohađaš.

1100

1105

Druga strofa

Tebi i majci tvojoj,
što Zeusov sažga je grom,
najdraži naš je grad.

I sad nam na pomòć budi,
kad bijeda zahvatí nas.

O, dodí nam s parnaske hridi
il' preko morskog tjesnàca
i gradu donesi spas!

1110

Druga antistrofa

O, vodo treperavih zvijezda,
što noćni zaštićuješ klik,
što Zeusu si višnjem sin!

O, dodí nam s otoka Naksa
sa bakhantkinjama svim,
što čitave noći tebe,
vladara Ijakha, slave

1115

plesanjem zanosnim.

1120

St. 1092. Eleuzina — grad i općina u Atici gdje se okupljalo mnogo naroda o svetkovinama boginje Demetre (eleuzinske misterije).

St. 1097. Koričke nimfe — po koričkoj pećini na Parnasu.

St. 1099. Kastalija — sveti izvor na Parnasu kod Delfa.

St. 1101. Visine nisejske — gora na

otoku Eubeji, gdje je rasla čudotvorna loza.

St. 1117. Naks — najveći od kikladskih otoka, sjedište štovanja Dionizova; u njegovoj se pratnji nalaze naksijske nimfe (ovdje bakhantkinje).

St. 1120. Ijakho — jedno od mnogih imena Dionizovih (v. bilj. uz st. 1088.).

(EKSODA)

VII. čin

(*Dolazi glasnik.*)

GLASNIK: O, stanovnici grada ovog tebanskog,
ni jedan ljudski vijek, ma bio kakav god,
ja hvalit više neću, nit ēu kudit njeg.
Jer sudba ljudi diže ili ruši njih, 1125
i sretnik stradat može ko i nesretnik,
A niti jedan prorok ne zna udes naš.
Ta Kreontu je, mislim, usud bio sklon,
kad od neprijateljā ovaj spase grad
i ù njem uze vlast, da vlada zemljom tom, 1130
a čestitom mu djecom sretan cvaо dom.
No sad mu ode sve. I on je mrtvac živ,
jer ostane li tko bez slasti životnih,
taj više i ne živi, pò mōm sudu bar.
On može biti bogat, ako hoćeš baš, 1135
i živjeti u domu sjajem kraljevskim,
no sve bez zadovoljstva, za me takav sjaj
još manje je no sjena, koju baca dim.

St. 1131. Kreont je imao dva sina: Megareja (po nekim pričama Menekeja) i Hemona. Kada je započeo bratoubilački rat između Eteokla i Polinika, prorekao je враć Tiresija, da će pobjeda biti na strani Tebanaца, ako Megarej sam prolije svoju krv na Dirkinu vrelu. Kreont, užasnut ovim proročanstvom nago-

vori sina da bježi što dalje od rođnog grada sve do svetišta u Dodoni, gdje neka zatraži zaštitu tamošnjeg proročišta. Megarej mu to obeća, ali ne održa obećanje. Popne se na najviši vrh gradskih bedema, prokune neprijatelje, a onda probode sebi vrat bodežom i sruši se s visine na Dirkino vrelo.

ZBOROVODA: Zar opet neko zlo za kraljevski nam rod?

GLASNIK: Preminuše. A živi skriviše im smrt.

1140

ZBOROVODA: Govori tko je mrtav? Tko je smrti kriv?

GLASNIK: Ubijen leži Hemon rukom vlastitom.

ZBOROVODA: Od vlastitoga oca? Il' se ubi sam?

GLASNIK: Od svoje ruke pade ljut na oca svog.

1145

ZBOROVODA: O, proroče, o, kakvu pravu reče riječ!

GLASNIK: Ja rekoh vam, a drugo sve je vaša stvar.

(*Iz dvora izlazi Euridika s pratnjom.*)

ZBOROVODA: Gle Kreontova žena gdje iz dvora sad

Euridika se bliži, jadan joj je lik,
da l' slučajno, il' zna, da mrtav joj je sin?

1150

EURIDIKA: O, građani, ja podoh da se pomolim,

da Paladi se s molbom svojom obratim,
no tu na pragu začuh ovaj govor vaš.

I baš kad maknuh zapor i otvorih dver,
razabrah glas o kobi, koja stiže nas.

1155

Protrnuh sva od straha, klonuh nǎuznāk
u něsvjesti na rûke dvorkinjama tim,
Ponovite mi stoga, kakva bješe vijest,
da čujem, jer sam vična svakom glasu zlom.

GLASNIK: O, gospo draga, ja ko svjedok toga sveg
ispričat ēu ti sve, svu istinu ēu reć.

1160

Ne vrijedi obmanjivat tebe lijepim čim,
pa poslije ispast lažac. Toga nè volim.

Povedoh kao vodič kralja, muža tvog,
na visoravan, gdje Polinikov je leš
još ležao, od pasa sav iznàkázen.

1165

St. 1145. T.j. Tire

St. 1151. Palada

od pridje-

vaka boginje Aten

St. 1166. Hekata

Perzejeva i

Asterijina, tajno

boginja noći,

koja vlada na neb

i zemljii i pod

zemljom; zato su je

vali sa Selenom (Mjesec), Artemi-

dom i Perzefonom, ženom podzem-

nog boga Plutona Hada; štovana

osobito kao boginja raskršća.

St. 1167. Pluton – »Bogati« blaže

ime za boga podzemlja Hada.

Pomolivši se tad Hekáti podzemnoj
i uz to još Plútonu, da ih mine gnjev,
okupasmo ga zatim vodom posvetnom
i spalismo na mladom granju zélenôm
i nasusmo do rodne zemlje visok hum.
Antigoninu grobu pòhitasmo tad,
što sazdan je u onoj hridi kamenoj
bez obreda i žrtve, što je traži red.
No izdaleka jošte netko začu plać
i požuri da ò tom kralju javi vijest.
A Kreont iduć bliže bolan čuje krik,
pa jaukne, zavapi glasom pretužnim:
»O nesretna li mene! Zlo naslućujem
i mislim da od svega u životu svom
sad ovo gazim stazom najnesretnijom.
Ja osjećam, da to je sina moga glas.
O pòhitajte, momci, tamo gdje je grob,
pronadite do ràkë iskopani rov
i vidite kroz otvor da li to moj sin
toliko vapi, il' me ovo kuša bog.«
Mi poslušasmo kralja prestravljenog riječ
i vidjesmo: dubòko ù dnu groba tog
Antigonu gdje visi sapevši si vrat
od usukanog vela omčom platnenom.
A Hemon, da je spasi, grli njezin pas,
i plaće svoju, dragu, koju ote Had,
i djelo oca svog – svoj nesuđeni brak.
Kad otac vidje sina, obuze ga vaj,
unútra dò njeg' stupi, strašan riknu rik:
»O, zlosretniče, kakva posla imаш s tim?
I gdje li ti je um? Zar zàvede te strast?
Iziđi, sine, otud, preklinjem te svim.«
A Hemon oca gledne divljim pogledom
i preziron ga ospe, nè reknê ni riječ,

1170

1175

1180

1185

1190

već trgne mač i srne k roditelju svom,
no promaši, jer ovog nagli spase bijeg.
Tad nesretnik u gnjevu, sam na sèbe ljut,
u vlastite si grudi vlastit zari mač.
Pa njeno toplo tijelo, sve pri svijesti još,
obuhvaća i grli rukom klonulom,
i tada stane hropit. A crvèna krv
iz grudi mu zarúdi njezin obraz blijed.
Sad mrtav ùz njü mrtvu leži jadnik mlad,
u Hadovu ih dvoru vjenčan čeka dan.
No pò njemu će znati čitav ljudski rod
da najveće je zlo nepròmišljena čud.
(*Euridika odlazi.*)

1200

ZBOROVODA: Što misliš? Gospa eto ù svój ode dvor
ne rekavši ni zlu, ni dobru nama riječ.

1205

GLASNIK: Zapanjih se i sám. No rado vjerujem
da čuvši za sudbinu dragog sina svog,
ne želi da u tuzi sav je gleda svijet,
već ù kući će plakat s dvorkinjama svim,
zabrazdit neće valjda, razuman je stvor.

1210

ZBOROVODA: Ja ne znam, ali mislim: nà zlo sluti muk
i opasan je isto ko i silan krik.

1215

GLASNIK: Pa vidjet ćemo, da li duh joj uzbuduđen
zatomljuje i taji neki novi jad.
Ja idem zà njom ù dvòr. Dobar ti je sud,
da može donijet zlo i preveliki muk.
(*Ode.*)

1220

ZBOROVODA: Gle, vladar nam glavom dolazi sam,
pod rukom mu očite krivnje je znak.
Ne tuđe krivnje, već – smijem li reć –
to vlastite njegove duše je grijeh.

1225

(*Dolazi Kreont, držeći ruku na Hemonu, koga nose sluge.*)
Tužaljka

Prva strofa

KREONT: O, jao, grijesi bezumnog srca mog

	tvrdòkòrní i smrtònosní! A krivac i žrtva ista su krv. O, jao, kobnu li odluku stvorih, o, sine, strašan li snáđe te kraj u mladosti cvijetu! Bez ikakve krivnje, već bezumlje moje ti dònese smrt.	1230		a tamo drugi mrtvac leži prèda mnòm. O, jao, bijedna majko! Jao, sine moj!	1260
ZBOROVODA:	O odveć kasno, mislim, pravdu spoznaješ.		GLASNIK:	Kraj žrtvenika sebi oštar zari mač,	
KREONT:	U stradanju je spoznah, kad me svláda bog, i nà glávu mi surva težak teret taj, i nagna me da kročim stazom surovom u tuzi, nogom zgažen nà tle oboren.	1240		i sklopi vjeđe plačuće prvog sina svog Megareja, što slavnú našao je smrt.	
	O, kđliko li pati jadni ljudski rod! (<i>Glasnik se vraća iz dvora.</i>)			Za Hemonom tad gorak obuze je plač, a tebi prokles sve zbog čedomorstva tog.	1265
	P r v a a n t i s t r o f a			D r u g a s t r o f a	
GLASNIK:	O, gospodaru, vidim kako jedan jad u ruci držiš sad, a gle u domu tvom očekuje te drugi, kada stupi u nj.		KREONT:	O, jao, joj! Rasplinjujem se sav od užasa. O zašto neće tko probòsti mi grudi mačem dvosjeklim!	
KREONT:	Zar ima gore zlo nad ovim ovdje zlom?	1245		O, jadna li mene, u strašne li zapadoh nesreće kal.	
GLASNIK:	Mrtvaca ovog majka, jadna, ovaj tren u dvoru sama sebi život uze svoj.		GLASNIK:	Na samrti za svoju krivila te smrt i zà smrt onih drugih, tako dragih njoj.	
KREONT:	O, jao, ždrijelo Hada nezásitnòg, uništavaš me ti i satireš!		KREONT:	Na kakav način život skončala je svoj?	
	O, glasniče, kakav mi glas javljaš crn!	1250	GLASNIK:	Pod samo srce sebi zarila je mač, kad sazna kako smréu sin postráda njen.	
	I mene, mrtvog već, ponovno ubijaš.		KREONT:	O, dovihek će mene pratiti glas, a nikoga drugog o krivnji toj!	
	I kakav mi nov navješćuješ jad!			Ja sâm te ubih, ja, nesretnik, sâm.	
	Jao, o, jao! Sina izgùbih, a sad zar i ženinu javljaš mi smrt?			Po istini velim! A vi, sluge, sad što brže me s mjesta vodite tog,	
	(<i>Otvore se dvorska vrata, vidi se mrtva Euridika.</i>)			jer ništaš sam ja, upropasten stvor.	
GLASNIK:	O, gledaj, kralju! Više ne skriva je dom.	1255	ZBOROVODA:	Imade l' ù zlu dobra, dobro želiš tim, ukloniti se zlu, to smatram najboljim	
KREONT:	O, jadan ja! Sad evo drugu gledam bol, i kakav li me jošte udes čeka krut.				
	U rukama mi ovdje mrtav dragi sin.				
	D r u g a a n t i s t r o f a				
			KREONT:	O, dodí daj! O, zadnji čase moj, osvani sad! Donesi suđen kraj,	1285

St. 1263. v. bilj. uz st 1131.

da muka se ovih teških oslobođim.
O, dođi, o, dođi!
Da više novi ne ugledam dan!
GLASNIK: Budućnost znaju bozi, upravljuju njom,
a nama valja brinut ovu ovdje skrb. 1290
KREONT: Za jedno tek se brinem: da mi dođe kraj.
GLASNIK: Ne moli ništa više. Smrtnik, dok je živ,
ni jedan izbjegće neće sudbi suđenoj.
KREONT: Odvđite odavde čovjeka ništavnog,
ne hoteći ubih te, sine moj. 1295
i tèbe, ženo! O, kud mi je poć,
na kòg da se obratim, kud da se zaklonim,
sve mi se iskrivi, čega se prihvatom,
strahovita na me se survala kob.
(Sluge ga odvedu.)
ZBOROVODA: Prvi uvjet sreće: razborit je um
i bogove poštivat valja dušom svom. 1300
A ohologa stvora preuzetu riječ
sudbina će oborit snagom velikom.
Pa kad pretrpi zlo,
osvijestit će se tad, ma bio već i star. 1305
(Svi odu.)

SOFOKLOVA »ANTIGONA« U KRITIČKIM TUMAČENJIMA

»Od svih Sofoklovih, pa možda i od svih drugih grčkih tragedija« – piše talijanski istoričar pozorišta Silvio D'Amiko – »*Antigona* je najviše proučavana, prevodena i pretresana, dajući povoda vrlo obilnoj kritičkoj literaturi.¹⁾ A engleski profesor H. D. F. Kito je tu kritičku literaturu na ovaj način rezimirao:

Antigona je jedna od onih drama koja je doživjela različita tumačenja. Sporna nije bila njena umjetnička snaga, ni sjajno i prefinjeno slikanje karaktera, ni silina s kojom je predstavljen središnji sukob. Sporno je bilo to što je njen središnji problem, ili – radije bismo rekli – to kako da taj problem formulišemo i na šta da stavimo naglasak. Je li to u suštini politička drama: *država* nasuprot *svijesti jedinke*? Bavi li se ona pojmom *nepisanih zakona*, doprinoseći tako onovremenoj teoriji države i prava? Ili je pak koncipirana u herojskoj tradiciji, kao studija jedne idealne herojine? Ili je to aristotelovska tragedija karakterâ; u čemu bi onda bila *hamartia*, »tragička krivica« Antigonina? Ili pak središnji lik i nije Antigona već Kreont? Nisu svi ti stavovi neusaglasivi, pa je možda ipak samo pitanje gdje da stavimo glavni akcenat.²⁾

ARISTOTEL

Doista, spora oko umjetničke vrijednosti Sofoklove drame nije nikada bilo. Još je Aristotel visoko cijenio Sofoklovo majstorstvo u vođenju dramske radnje, u kojoj je sve logički povezano i uvjerljivo i čiji je rasplet posljedica nužnog toka zbivanja, a ne pjesniko-

¹⁾ Silvio D'Amiko, *Povijest dramskog teatra*, Zagreb, 1972, str. 46.

²⁾ H. D. F. Kitto, *Form and Meaning in Drama*, London, 1956, str. 138.

ve samovolje. Isto tako, Aristotel je visoko cijenio Sofokla i zbog toga što u njegovim dramama likovi nisu ocrtni u kontrastu »bijelog« i »crnog«, dobra i zla, pa se »ne ističu ni vrlinom, ni pravednošću, niti padaju u nesreću zbog svoje zloće i nevaljalištva«, već stradaju zbog jedne »tragičke krivice«, koja, baš kao u Antigonu slučaju, može biti u moralnom smislu besprijeckorna, ali koja je tako konfliktna da tragički junak zbog nje mora da strada. U tom pogledu Aristotel je Sofoklovo vođenje radnje suprotstavlja onim dramatičarima koji, izlazeći u susret željama gledalaca, daju različit završetak za dobre i za loše«, kažnjavajući »rđave« i spasavajući »dobre«. U Sofoklovom viđenju ljudske sudbine nije bilo mesta za »sretan završetak«, koji je, izgleda, i onda naivnija publika toliko voljela. Najzad, Aristotel je prvi ukazao na jedan karakteristični postupak u Sofoklovom razrješavanju radnje, tzv. *dramsku ironiju* (kako se taj postupak danas naziva). Naime, junak Sofoklove tragedije (Edip u *Kralju Edipu*, ali i *Kreont u Antigoni*) živi u uvjerenju da su njegovi postupci ispravni, a onda mu se na neki način otkrije da je bio u zabludi, pa to »tragičko saznanje« (gr. *anagnorisis*) dovodi do »preokreta« (gr. *peripeteia*), koji ga baca u nesreću, patnju i stradanje.³⁾ U tomu, uostalom, i jeste tragički duh Sofoklove drame.

Kada su evropski humanisti s kraja XIV stoljeća ponovo otkrili antičku dramu i počeli je iznova izučavati, oni su u cjelini prihvatali Aristotelov sud o Sofoklovom dramskom geniju, naglašavajući uz to još jedan njegov značajan dramski postupak, tzv. *stihomitu*, tj. dijalog u kojem se izmjenjuju kratke replike (od po jednog ili najviše dva stiha), kao što je to u dijalogu Kreonta i Antigone na početku III čina. Za razliku od dugih, zamornih monologa u Eshilovim dramama, Sofokle tim postupkom u dramski govor unosi život i dramatičnu napetost pravog dijaloga.

Zaokruženost i jedinstvo Sofoklove radnje, njena koncentracija oko jedne prelomne, kritične tačke čovjekovog života; dramska ironija s kojom dolazi do nužnog preokreta u čovjekovoj sudbini; likovi koji se i po svojim karakterima i po svojim težnjama međusobno suprotstavljaju; sukobi i u radnji i u dijalogu – sve je to postalo uzor mnogim kasnijim dramskim piscima, koji su taj tzv. *sofoklovski model drame* prihvatali kao svoj dramaturški ideal. Uostalom, sva ta svojstva Sofoklove drame jednodušno je cijenila i novija književna kritika kao neosporne vrline Sofoklovog dram-

skog genija, koje su naročito došle do izražaja u dvije njegove najznačajnije drame, u *Kralju Edipu* i *Antigoni*.

Što se *Antigone* tiče, podjednako jednodušno ocijenjen je i lik glavne junakinje. Doduše, vodila se polemika oko značenja i dramske funkcije pojedinih Antigoninih riječi i postupaka. Na primjer, najviše spora izazvao je Antigonin završni monolog (stihovi 875–912), u kojem ona izjavljuje da ne bi povrijedila zakone države da se radilo o njenom mužu ili sinu, a ne o bratu. Pošto je to u direktnoj suprotnosti s njеним odlučnim zastupanjem univerzalnih »nepisanih zakona«, koji zahtijevaju od porodice da dostoјno sahrani svoga člana, neki su smatrali da ti stihovi nisu Sofoklovi, već da ih je neko kasnije interpolirao. Međutim, kad se zna da je upravo te stihove još Aristotel citirao kao primjer Antigonine rječito izražene болi, onda ne treba sumnjati u njihovu autentičnost, već nastojati da se oni protumače u funkciji dramske situacije u kojoj su izgovoreni: polazeći u smrt, Antigona se više ne opravdava pred ovozemaljskim svijetom, već pokušava objasniti svoj čin samoj sebi i svojoj braći kojoj ide da se u Hadu pridruži.⁴⁾ Sporilo se također i o nekim drugim pojedinostima u Antigoninom ponašanju (o njenom pomalo grubom odnosu prema Izmeni, o njenom ponovnom vraćanju Polinikovom lešu nakon što je već obavila ritualni pogreb posipanjem praha i sl.). Međutim, njen uzvišeni karakter, sa svojom herojskom odlučnošću, duhovnom superiornošću i nesebičnom spremnošću na žrtvu, uvijek je izazivao divljenje. Engleski romantički pjesnik Šeli rekao je povodom nje: »Neki su od nas, u nekom ranijem životu, voljeli jednu Antigonus; posljedica toga je da se više ne možemo zadovoljiti nikakvom drugom ljudskom vezom.« Međutim, spor je nastao oko Kreonta i prave prirode Antigoninog sukoba s njim.

GETE

Veliki njemački pjesnik J. V. Gete, u poznatim razgovorima sa svojim sekretarom Ekermanom, odlučno je osudio Kreonta kao tiranina. Ističući, naime, da je u osnovi svake tragedije »sukob koji ne dopušta razrješenje« i koji »može da nastane iz protivrječnosti između bilo kakvih odnosa«, Gete odbija da sukob između Antigone i Kreonta vidi kao protivrječnost između dužnosti prema porodicu i viših ciljeva države:

³⁾ Vidi: Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Beograd, 1949.

⁴⁾ O tome: Maurica Bowra, *Sophoclean Tragedy*, Oxford, 1965, str. 93–97.

»Kreont i ne postupa iz državničke vrline, nego iz mržnje prema mrtvom. Ako je Polinik pokušao da povrati očevinu iz koje su ga nasilno otjerali, u tome se nikako nije tako nečuveno ogriješio o državu da njegova smrt ne bi bila dovoljna, već je trebalo kazniti i nedužni leš.

Postupak koji se ne slaže s vrlinom uopšte nikad ne bi trebalo nazvati državničkom vrlinom. Kad Kreont zabranjuje da se pokopa Polinik i njegovim lešom u raspadanju ne kuži samo vazduh nego je i uzrok što psi i grabljive životinje razvlače otkinute komade mrtvačeva tijela pa njima opogane čak i oltare, onda takav postupak što vrijeda ljude i bogove nipošto nije državnička vrlina, nego državnički zločin. I cio taj pozorišni komad uperen je protiv njega. Protiv njega su državne starještine koje sačinjavaju hor; protiv njega je narod u cjelini; protiv njega je Tiresija; protiv njega je njegova rođena porodica. Ali on ne sluša, nego tvrdoglavu nastavlja sa zločinima, dok ne upropasti sve svoje i na kraju ni sam nije ništa drugo do puka sjenka.

– Pa ipak – rekoh – kad ga čovjek sluša šta govori, gotovo bi povjerovao da je unekoliko u pravu.

– To je upravo ono – odgovori Gete – u čemu je Sofokle majstor i u čemu se uopšte sastoji život dramatike. Sva njegova lica u komadu imaju takav govornički dar i umiju motive svojih postupaka da razlažu tako ubjedljivo da je slušalac gotovo uvijek na strani onoga koji je posljednji govorio (. . .)

– Nedavno sam negdje pročitao izraženo mišljenje – rekoh – da je grčka tragedija odabrala ljepotu etičkog za svoj poseban predmet.

– Ne toliko etičkog – odgovori Gete – koliko suštinski ljudskog u cijelom njegovom obimu; osobito pak u onim pravcima gdje je, došavši u sukob sa grubom silom i zakonom, moglo da postane tragične prirode. U toj oblasti je, dabogme, ležalo i ono etičko kao jedan od glavnih dijelova ljudske prirode.

Etičko u *Antigoni*, uostalom, nije izumio Sofokle, već se ono nalazilo u samom predmetu, koji je pak Sofokle valjda izabrao utočištu radije što je pored etičke ljepote imao u sebi obilje dramskog dejstva.

Gete je zatim govorio o karakteru Kreonta i Izmeni i o potrebi postojanja tih dviju figura za razviće junakinjine lijepe duše.

– Sve što je plemenito – reče on – samo po sebi je tihe naravi, pa je u drami potrebna neka protivrječnost da tu plemenitost

probudi i izazove. Takva je protivrječnost Kreonta, koji je tu djelično zbog Antigone, da bi se njena plemenita priroda i pravo koje je na njenoj strani istakli uz njega, a djelično zbog njega samog, da bi nam se njegova kobna zabluda pokazala kao nešto što zaslužuje mržnju.

Ali budući da nam je Sofokle htio prikazati uzvišenu dušu svoje junakinje i prije izvršenog djela, morala je da postoji tu još jedna protivrječnost uz koju bi se mogao razvijati njen karakter, a to je sestra Izmena. U njoj nam je pjesnik uzgred dao lijepu mjeru prosječnosti, uz koju nam uzvišenost Antigone, daleko premašujući takvu mjeru, postaje utoliko upadljivije očevidna.«

(Ekerman, *Razgovori s Geteom*, 1827)

Geteov sud bio je odlučan: *Kreontova tiranska figura* je samo kontrastna sjenka prema kojoj se ogleda *Antigonina plemenitost i uzvišenost*. Ipak, Gete je zanemario činjenicu da Antigona u smrt odlazi na kraju V čina i da još puna dva čina Kreont ostaje na sceni, te da tek tada dolazi do onog »tragičkog saznanja« koje izaziva »preokret«, o čemu je još Aristotel govorio kao o kulminativnoj tački u razvoju tragičke radnje. Doista, *Antigona* ima oblik diptiha, kako su istakli neki moderni kritičari: ona se na neki način u sredini rasklapa, dovodeći u drugom dijelu u središte pažnje samog Kreonta. Da je on običan tiranin, on nas više ne bi interesovao niti bismo mogli saosjećati s bolom koji je on sam sebi nehotice prouzrokovao. Vjerovatno je zbog toga, više od Geteovog suda, na kasnije kritičare uticao stav njemačkog filozofa Hegela, koji je u svojoj *Estetici* postavio ovu Sofoklovu dramu kao uzor prave tragedije.

HEGEL

Po Hegelu, dramski sukob ne predstavlja samo konflikt izdvojenih pojedinaca već i suprotstavljanje nekih viših životnih principa (»moralnih supstanci«), za koje se pojedinac vezuje svim svojim bićem: »Tragički junak se prema svojoj individu-

alnosti nerazdvojno povezao sa ma kojom stranom one supstancialne sadržine života, i to u težnji da se za nju založi.« A tragedija sama po sebi uvijek razlaže ukupnu supstancialnu sadržinu života na izdvojene sile koje su u toj izdvojenosti, prividno protivrječne. Zbog toga su tragički junaci uvijek u položaju da se bore samo za jednu »supstancialnu vrednost«, koja se nužno pojavljuje nasuprot drugoj: za ciljeve porodice nasuprot ciljevima države, za ljubav nasuprot osjećanju dužnosti i sl. Time se podstiču sukobi koji se ne mogu izbjegići:

»Prvobitna tragičnost, dakle, sastoji se u tome što u granicama takvog sukoba obje protivničke strane, uzete za sebe jesu u pravu, dok su, s druge strane, one jedino u stanju da prvu pozitivnu sadržinu svoje svrhe i svoga karaktera proture samo kao negaciju i povredu one druge isto tako opravdane strane, i zbog toga u svojoj moralnosti i na osnovu nje podjednako zapadaju u *grijeh* (tj. u hamartiju, Z. L.).«

Pošto na taj način obje strane u tragičkom sukobu povređuju supstancialnu harmoniju svijeta uopće, onda ishod tog sukoba ne može biti sveden na pitanje života ili smrti, nagrade ili kazne pojedinih ličnosti koje su se suprotstavile jedna drugoj, već se na neki način mora podrazumijevati izmirenje samih tih supstancialnih sila, kako bi se objelodanila samodjelatna moć vječnog života (ili, u Hegelovoj terminologiji, apsolutnog Duha), koji se upravo kroz suprotnosti probija do svoje suštinske harmonije:

»Izmirenje tragedija izaziva u nama na taj način što nam pruža prizor vječite pravde, koja u svom apsolutnom gospodarenju preduzima stroge mjere nad relativnom opravданošću jednostranih ciljeva i strasti, jer ne može trpjeti da sukob između takvih moralnih sila koje su po svom pojmu skladne, pobjedosno uspiju u stvarnosti i da se u njoj ustale.

Takvo svoje tumačenje tragedije Hegel je ilustrovaо upravo *Antigonom*, u kojoj junakinjina odanost poginulom bratu dolazi u sukob s naredbom kralja Kreonta, pa tako dvije jednakо vrijedne moralne sile (pravo porodice i pravo države) protivrječe jedna drugoj u sukobu koji se ne može izgladiti. *Antigonin grijeh je u tome što je svesrdno prihvatala jednu moralnu silu*, pa je tako povrijedila onu drugu, koja također traži svoja prava. Sukob koji tako nastaje može se razriješiti samo žrtvovanjem individue, koja je relativnost svoga prava proglašila apsolutnim pravom i tako učinila nasilje nad harmonijom života, u kojem su sve moralne sile jednakopravne. Konačno izmirenje protivrječnosti dolazi sa

našim saznanjem da se iznad svih posebnih prava i životnih ciljeva ljudskih jedinki izdiže apsolutni Duh u svojoj konačnoj harmoničnosti. A veličina Sofoklove drame je, po Hegelu, u tome što i Antigona i Kreont moraju platiti vlastitim stradanjem za svoju jednostranost:

»Samо ako se držimo toga shvatanja, možemo razumeti antičku tragediju. Zbog toga takav jedan završetak ne smemo shvatiti ni kao neki čisto moralni ishod, kao ishod u kome se zlo kažnjava a vrlina nagrađuje. Tu apsolutno nije stalo do te subjektivne strane ličnosti, do njenog dobra i zla, već, ako je sukob bio potpun, tu je stalo do neposrednog saznanja afirmativnog izmirenja i podjednake vrednosti obeju strana koje su se borile.«

Ako se, dakle, jednostranost na kraju mora ukinuti, onda se i ličnost koja se za tu jednu moralnu silu vezala mora žrtvovati:

»Jer, individuum predstavlja samo taj jedan život; ako on kao takav jedan nema stalne vrijednosti za sebe, onda je dotični individuum skrhan.

Najpotpunija vrsta ovoga razvoja moguća je u slučaju kada individue koje se bore istupaju, shodno svome konkretnom životu, svaka za sebe kao totalitet, tako da one same po sebi stoje u vlasti onoga protiv čega se bore, te otuda narušavaju ono što bi prema vlastitoj egzistenciji trebalo da poštuju. Tako, na primer, Antigona živi pod Kreontovom državnom vlašću; ona lično je bila kraljeva kći i sad je Hemonova verenica, tako da bi trebalo da se pokorava kraljevoj zapovesti. Ali ni Kreont, koji je, sa svoje strane, otac i muž, morao bi da poštuje svetinju krvi i da ne izdaje zapovesti koje stoje u protivrečju s tim pjetetom. Tako njima oboma imanentno je ono protiv čega se međusobno bune, te njih osvaja i slama upravo one što spada u oblast njihovog vlastitog života. Antigona umire pre nego što je bila u stanju da zaigra kao nevesta, a Kreont, takođe, biva kažnjen smrću svoga sina i svoje supruge koji se ubijaju, i to sin zbog Antigonine, a supruga zbog Hemonove smrti. Od svih divnih tvorevinu i stareg i novog sveta – a ja ih skoro sve poznajem, a mislim da može i treba da ih poznaje svaki – meni se čini da je *Antigona* u tom pogledu najsavršenije umetničko delo koje kao takvo zadovoljava u najvećem stepenu.«

(Hegel, *Estetika*, knj. III, 1835)

KJERKEGOR

Sasvim drukčije tumačenje *Antigone* ponudio je jedan drugi veliki filozof XIX stoljeća, Danac Sjeren Kjerkegor. Za razliku od Hegela, koji je u osnovi života video harmoniju i »vječitu pravdu« apsolutnog Duha, Kjerkegor je izražavao jedno duboko tragično osjećanje života

»Ako u čovjeku nema svijesti o vječnom, ako u osnovi svega leži jedino divlje uzavrela snaga, koja, rveći se sa tamnim strastima, proizvodi sve što je veliko i sve što je beznačajno, ako bezdana, nezasitljiva praznina skriveno leži ispod svega – šta bi onda bio život nego očajanje« (*Strah i drhtanje*).

A mislilac koji je na takav način doživljavao ljudsku egzistenciju morao je imati drukčiji osjećaj i za tragiku koju u sebi sadrži Sofoklova drama. Razlikujući antičko i moderno shvatanje svijeta. Kjerkegor je upozoravao da se u antičkom svijetu tragička sudbina individue odvijala na jednoj široj pozadini, na planu mitske religiozno-etičke svijesti čitave zajednice: »Čak ako se ličnost jednakom slobodno kretala, ona je ipak zavisila od osnovnih kategorija: države, porodice, sudbine.« I dok se u modernom svijetu raspalo sve što je davalo koheziju ljudskoj zajednici, pa je individua ostala sama sa sobom, noseći na svojim plećima »sav svoj život kao posljedicu svojih postupaka«, u antičkoj tragediji se sudbina jedinke ocrtava na jednoj široj, epskoj pozadini, zbog čega tragička radnja nije uslovljena samo karakterom i postupcima junaka, već sadrži i »epski momenat«, tj. uključenost jedinke u sudbinu one zajednice kojoj pripada. Upravo zato što tragička radnja ne dobiva potpuno objašnjenje u subjektivnoj svijesti i u odlukama individue, u antičkoj drami dijalog se »nije razvio do stepena iscrpnog razmišljanja u kojem se sve stapa«, već mu je bi pridodat *hor*, koji govori o onome što je šire od života individue i što se ne može do kraja rastvoriti u njenoj sudbini. Osim toga, pošto tragička radnja ima svoje objašnjenje na širem planu nego što je djelovanje same individue, tragička krivica ima u antici neophodnu dvosmislenost: tragički junak je istovremeno i kriv i nije kriv, jer jednim dijelom odgovornost za njega preuzima sudbina: »Strašno je upasti u ruke boga života« – to bi se moglo reći o grčkoj tragediji. U modernoj tragediji u kojoj je radnja potpuno uslovljena postupcima i karakterom junaka, pa je sam junak odgovoran za svoje djelovanje, tragička krivica gubi tu svoju dvosmislenost: junak je ili kriv ili nije kriv. Time je, po Kjerkegoru, tragedija u

novijem vremenu izgubila svoju tragičnu interesantnost, »jer je moć od koje dolazi patnja izgubila svoj značaj i gledalac užvučuje: pomozi samome sebi, pa će ti i bog pomoći; drugim riječima: gledalac je izgubio sažaljenje, a sažaljenje je – kako u subjektivnom, tako i u objektivnom smislu – pravi izraz za tragično.« S takvim shvatanjem tragedije, Kjerkegor pristupa i tumačenju *Antigone*.

Za razliku od Hegela, koji je tragično u toj drami protumačio kao sukob dviju ravnopravnih moralnih sila, Kjerkegor vidi dublju tragiku te Sofoklove drame u produžavanju prokletstva koje je palo na Edipov rod:

»To je čisto grčki. Životni odnosi su jednom zauvijek, dati kao nebo pod kojim žive. Ono može biti mračno i naoblaćeno, ali je ipak nepromjenljivo. Ono daje duši osnovni ton, i to je tuga. Tragična krivica koncentriše se kod Antigone u određenoj tački: da mora sahraniti svoga brata uprkos kraljevoj zabrani. Ako je uzmemo kao izdvojenu činjenicu, kao sudar između sestrinske ljubavi i pijeteta na jednoj strani, i samovoljne zabrane, na drugoj strani, onda bi *Antigona* prestala biti grčka tragedija i bila bi potpuno moderna tragedija. U grčkom smislu nastaje tragička interesantnost time što u bratovoj nesretnoj smrti, u sestrinom sukobu sa pojedinačnom ljudskom zabranom odjekuje tužna Edipova sudbina, to su, tako reći, samo posljedice Edipove tragične sudbine, koje se granaju u potomcima njegove porodice. Ova cjelokupna slika čini gledaočevu tugu tako beskrajno dubokom. Ne propada samo jedna individua, nego mali svijet, to je objektivna tuga koja, oslobođena, sada napreduje u vlastitoj užasnoj dosljednosti kao prirodna sila, i u Antigoninoj tužnoj sudbini nalazi se, kao u odjeku očeve sudbine, pojačana tuga. Tako kada se Antigona odlučuje da sahrani brata uprkos zabrani kralja, mi ne vidimo u tome toliko slobodnu radnju koliko, naprotiv, sudbonosnu nužnost koja od prestupa očeva sustiže djecu. Toliko je slobode, naravno, u tome da možemo voljeti Antigonu zbog njene sestrinske ljubavi, ali u nužnosti sudbine je dat, tako reći, viši smisao koji ne obuhvata samo Edipov život, nego i život njegovog roda.«

(*Ili – ili*, 1843)

OTO BRAM

Upoređujući stavove Getea, Hegela i Kjerkegora, ne možemo a da ne pomislimo kako velika djela svetske književnosti izazivaju

u različitim generacijama različite dojmove i kako se stalno rastvaraju za nova tumačenja. Upravo je to istakao i njemački pozorišni reditelj Oto Bram (1856 – 1912), koji je, povodom *Antigone*, izjavio da se klasična djela književnosti mijenjaju kroz vrijeme zajedno s ljudima koji ih tumače. To naročito važi za dramska djela koja u pozorištu djeluju utoliko snažnije i istinitije ukoliko iz njih više progovara duh savremenosti – »bez obzira da li se prikazavao Šekspir ili Šiler, Sofokle ili Klajst«.

U svom tumačenju *Antigone* Bram je na zanimljiv način pominio Geteovo i Hegelovo tumačenje te drame:

»Šta je za nas danas vrijedno u djelima klasikâ – u *Antigoni*, na primjer? *Antigona* nam je najbliža od svih grčkih tragedija, jer mi u sebi samima nalazimo isti onaj sukob koji prožima tu dramu: sukob između prava individue i prava društvene zajednice, između osjećanja ljudske jedinke i razloga države. U *Antigoni* mi vidimo dva podjednako opravdana stava koja se jedan drugom suprotstavljaju i od kojih je svaki podjednako strastven, gord i isključiv. Antigonino prkosno poštovanje mrtvog brata sudara se s Kreontovim nepopustljivim nalogom; a pretjeranost njihove revnosti pokazala se tragičnom za njih oboje. Međutim, mi tu tragediju na taj način gledamo drukčije nego što su je vidjeli stari Grci: za njih *Antigona* i Kreont nisu mogli biti heroji podjednake veličajnosti; njihove simpatije pripadale su Antigoni; Kreont je bio pozadina – figura potrebna kao kontrast glavnoj junakinji; on nije bio sam po sebi značajan karakter. Osrvt na druge dvije tragedije u toj trilogiji može da to potvrdi: u *Kralju Edipu* u *Edipu na Kolonu* Kreont nije moćan vladar. On je preprednjak »s pakosnim i žustrim jezikom«, čovjek koji »veću uspijeva da svemu da privid istine«. U tim dramama on je ništavan sam po sebi i sam za sebe; on je Edipova pozadina, kao što je i Antigonina. Grčki ga gledaoci nisu mogli smatrati ravnopravnim, jer je njegovu ulogu igrao »treći glumac«, dok je Antigoninu ulogu preuzimao »prvi glumac« (*protagonist*). I kao što se savremeni glumac koji u nekom komadu igra sporednu ulogu ne može nadati da će osvojiti pažnju naivnijeg dijela gledališta, koje je na galeriji uvijek spremno da mu zviždi zbog uloge koju igra, tako su isto grčki gledaoci unaprijed bili nenaklonjeni *tritagonisti* (»trećem glumcu«) čim bi se pojavio na sceni da igra svoju ulogu.

Za nas je osnovni problem te tragedije u nečem sasvim drugom. Njena kulminacija nas se doima na potpuno ne-grčki način, dok posmatramo preokret koji u Kreontovom stanju izaziva pro-

rok Tiresija i dok onda, saosjecajući, pratimo vladarevu propast. Takvu promjenu raspoloženja nisu voljeli grčki gledaoci; nju je mogao odigrati jedino »treći glumac«. U svojoj *Tehnici drame* Gustav Frajtag piše: »Grci su bili vrlo osjetljivi na nepostojanost nečije volje. Veličina njihovih heroja prije svega je u njihovoј nepokolebljivosti. Prvom glumcu bi zato bilo teško odigrati lik koji sebi dopušta da – u ma kako važnoj situaciji – njime upravljaju druge ličnosti u drami.« Ali mi u našoj predstavi u »Njemačkom pozorištu« bivamo duboko potreseni kada se Kreont, uzdrman stranim vraćevim predskazanjem, konačno skrha, plačući »Jao! Jao!« nad propašću svoje vladarske kuće. A snažan realistički kolorit te predstave samo je pojačavao takav naš dojam.«

(*Stil i sadržaj*, 1912)

Bram je, bez sumnje, bio u pravu: svaka nova generacija vidi u djelima klasika nova značenja. Staviše, po mnogima je veličina jednog književnog djela utoliko veća ukoliko je ono otvorenije za nova tumačenja. A izgleda da je upravo Sofoklova *Antigona* takvo jedno djelo. Veliki ruski reditelj Vsevold Mejerhold napisao je o njoj: »Ima drama kao što je *Antigona* koje bi moderni gledalac mogao razumjeti i cijeniti i kroz prizmu vlastitog vremena. *Antigona* se mogla igrati čak i u modernom kostimu.« Mejerhold je to napisao 1906. godine. U posljednjim decenijama, pak, *Antigona* je doista mnogo puta u pozorištu igrana upravo u modernom kostimu, i u tumačenju koje odgovara savremenom osjećanju života i modernom smislu za tragično.

JAN KOT

Među brojnim savremenim tumačenjima Sofoklove drame možda je posebno zanimljivo ono koje je ponudio poljski kritičar Jan Kot, poznat i kod nas po knjizi »Šekspir naš savremenik«, u kojoj je tragao za savremenim značenjima Šekspirovih drama. Sofoklovoj *Antigoni* Kot je pristupio na način koji je bliži Kjerkegorovom nego Geteovom ili Hegelovom stavu: za njega je ona izraz one sveobuhvatne tragike ljudskog života koju moderni kritičari najradije nazivaju *apsurdnom*:

»Ima mnogo toga što je čudno, ali ništa po svojoj čudnovatosti ne nadmašuje čovjeka.⁵⁾ Takve su prve riječi pjesme zbora koja slijedi prije Antigonina dolaska uz pratnju stražara. Taj stasimon zbora zove se Oda odnosno Himna čovjeku. Sve što čovjek posjeduje može zahvaliti sebi, bogovi ovdje nisu spomenuti. Zemlju – Našu Majku ore s godine na godinu plug u koji je čovjek upregao konja. Čovjek je izumio govor, a njegova je misao brža od vjetra. Ovladao morem i kopnom, čovjek je najrazboritiji i najjači od svih stvorenja, Ali »čovjek, to razumno biće«, čudo i čudovište na svijetu, »deinoton«, otuđen je u odnosu na prirodu kojom je ovladao, otuđen je u gradu koji je sam podigao. Domovina mu je tuđina. Čovjekova pohlepnost nema granica. On hoće i zna mijenjati budućnost, samo za smrt nije još izumio lijek. Čovjek mijenja svijet, ali sam ide u ništavost. Slava čovjekovoj veličini završava zaprepaštenjem. To zaprepaštenje zbog čovjekove egzistencije prvi je uočio u zboru *Antigone* Martin Hajdeger. »Putujući svugdje, neiskusan i bez poriva, on stiže do ništavila. Nema tog bijega kojim može pobjeći jednom jedinom napadu smrti, čak i ako je uspio izbjечti mukotrpnu bolest.«

Kamijev *Mit o Sizifu* svodi se zapravo na jedno osnovno pitanje, koliko su ljudi u pravu u moralnom i intelektualnom pogledu, a da ne izvrše samoubojstvo. Sve sačuvane Sofoklove tragedije, osim posljednje *Edip na Kolonu*, prikazuju čovjeka kojemu tlo bježi ispod nogu, a nebo je za njega prazno. Posljednji »agon« (sukob) dolazi u trenutku junakove agonije. Ova drama, čini se, da je koncentrirana oko jednog momenta, kada junak mora odlučiti: izvršiti samoubojstvo ili živjeti kao Edip i rugati se sudsibini (...)

U *Antigoni* su tri samoubojstva. Prema klasičnoj Hegelovoj interpretaciji *Antigona* vrši tragičan izbor između vrijednosti koje su međusobno suprotne, između božjeg i ljudskog zakona. Ali prava Sofoklova *Antigona* ne vrši nikakav izbor, jer za nju ne postoji ništa što je privremeno. Izbor vrši jedino Kreont, lud u svom pragmatizmu, apsurdan u svojoj slijepoj tvrdoglavosti da može spasiti nešto što je nemoguće spasiti. Kreont vjeruje da je vlast neograničena, da se može vladati ne samo nad ljudima već i nad vremenom. Spor o granici slobode i vlasti, između božjeg i prirodnog, ljudskog, odvija se između Kreonta i Hemon, između Kreonta i Tiresije:

⁵⁾ Vidi stihove 336–370. U Klaićevom prevodu početak ovog stasimona glasi drukčije: »Mnogo je sila na svijetu tom, no najjači od sveg ljudski je soj!«

Hemon: To nije grad, kad jednome sav pripada.

Kreont: Al' običaj vlasništvo vladaru daje.

Hemon: Ti i zemljom pustom sâm bi krasno vladao.

Ili:

Kreont: Ti zboriš, kao da ne znaš gospodara svog!

Tiresija: (...) Ti gornji i donji svijet pomiješao si.

Između Antigone i Kreonta nema dijaloga ili je to dijalog nalogih. Od prve scene *Antigona* tvrdoglavo ponavlja da svi moramo umrijeti i da živimo beskonačno kratko u odnosu na posmrtno razdoblje. Ali na onoj drugoj strani Antigonu ništa ne čeka, i nikakav Haron neće nas prebaciti na drugu obalu Stiksa. Kad bismo Sofoklovu Antigonu prenijeli u svijet naših judejsko-kršćanskih shvaćanja, morali bismo reći da je ona pobožna, ali ateistkinja. Antigona tako ne pokapa brata, ona će samo grudicu zemlje baciti na njegovu golo tijelo. *Antigona* vrši simboličnu gestu. Ta gesta ne mijenja ništa, ali je ta gesta nametnuta pod pritiskom smrte kazne. Antigona je, u Kamijevom smislu, apsurdna junakinja: ona živi za to da bi mogla umrijeti. Dakle, sve što možemo učiniti, to su geste u praznini. Da bi prikazala vrijednost života, apsurdna junakinja odabire simboličnu gestu pod pritiskom smrte kazne.

Antigona mora umrijeti zbog gladi i žeđi. Vode je kroz grad. Svi spuštaju pogled ili okreću glave. I lek u tom trenutku *Antigona* shvaća da je »tuda« ne samo u šutljivom kozmosu već da je »tuda« i u gradu. Ranije je smrt predstavljala njen vlastiti izbor, sad je nametnuta naredbom drugih. Ona je odabrala smrt da bi dala smisao svom životu, shvatila je da nije moguće vrednovati ono što je ograničeno. Kako se samo sada žuri jedna *Antigona*, evo, već je odvezala pojaz svoje haljine. Antigonino samoubojstvo ne predstavlja izbor, to je čin očajanja. Apsurd je pobijedio Antigonu.

Kreont je već promijenio mišljenje, žuri da sahrani Polinika i osloboди Antigonu. Ako bi prvo išao po Antigonu, možda bi je još našao živu. Neizbjježnost se smatra osnovom tragedije. Čini se, međutim, da se Sofokle svjesno i sa strašnom ironijom odlučio na Antigonino samoubojstvo, odnosno na ovaj posljednji ponos neizbjježnosti. Antigonino samoubojstvo nije bilo potrebno. A sada ih je sve zarazila smrt, s mačem žuri Hemon, iza njega Euridika, Kreont u strahu bježi iz uništenog kraljevstva.

Tragedija se, međutim, ne da izbjечti. Uništenje obaju kraljevstava koja su vladala Tebom bilo je najavljen. Mechanizam je dje-lovao. Sve Antigonine geste, herojske i neherojske, nisu mogle

ništa izmijeniti, možda su samo ubrzale djelovanje mehanizma. Kami ima pravo kad smatra apsurdom to što je Edip spavao s vlastitom majkom i ubio svog oca, – apsurd je što je to bilo najavljeno, što je bilo neophodno. »U tom pogledu – pisao je on – grčka tragedija sadrži mnoge pouke. U tragičnom djelu sudbina uvijek djeluje pod krinkom logike i prirodnosti. Edipova sudbina je unaprijed najavljena. Natprirodno je odlučeno da će on počiniti umorstvo i incest. Čitava radnja drame je usredotočena na to da nam pokaže logični sistem, prema kojem će, od dedukcije do dedukcije, junaka zadesiti njegova nesreća . . . U buntu koji potresu čovjeka i prisiljava ga da kaže: *To nije moguće* postoji element očajničke izvjesnosti da je *to* moguće.«

Mišolovka je postavljena uz prethodno upozorenje mišu. Upozoren je Laj, a poslije Edip. Zanimljivo je da je Sofokle izostavio sve motivacije Lajeve krivnje, koje su bile vjerojatno prisutne u prvobitnoj verziji mita. Kokto je svoju verziju *Kralja Edipa* nazvao *Pakleni stroj*. Ali kod Sofokla mehanizam nije pokrenut od strane bogova, ni od strane demona. I upravo je zbog toga taj mehanizam apsurdan. Mišolovka čeka miša, ali nitko tu mišolovku nije postavio.

Edip, dakako, ima slobodu volje, Miš također. Jednom postavljena mišolovka ne odgovara mišu. Imamo slobodu volje, a moramo umrijeti (. . .) Mišolovka može čekati bez kraja, čeka mirno dok miš ne načini grešku (. . .)

Elektra, *Edip, Antigona* – to su bile tragedije herojskog apsurda. Pad junaka bio je svjedočanstvom čovjekova *veličanstva*. Ovo su beznadne nade o kojima je pisao Kami.«

(Apsurd i grčka tragedija)

KITO

Engleski profesor H. D. F. Kito protumačio je ovu Sofoklovu »strastvenu priču o sukobu i stradanju« na način koji je više išao za pažljivim čitanjem teksta nego za modernim idejama o apsurdnosti ljudske egzistencije, kao što je to u Kotovoj interpretaciji. Takvim postupkom Kito je otkrivaо humanistički smisao Sofoklove tragedije.

Insistirajući na tome da se *Antigona* oduprla Kreontovej na redbi ne radi nekih apstraktnih »nepisanih zakona« koje ona u svojoj religioznosti poštuje, već iz najdublje ljudskih razloga – da

leš njenog brata ne razvlače divlje zvijeri, Kito postavlja u središte drame Kreonta, koji pokazuje tragički nedostatak razumijevanja najosnovnijih ljudskih načela: Antigonog osjećaja prema mrtvom bratu, Izmeninog saosjećanja sa na smrt osuđenom sestrom, Hemonove ljubavi. Umjesto tih dubokih ljudskih emocija, koje moraju izazivati poštovanje, Kreont – u svojoj tiranskoj samovoli – vidi oko sebe samo urotu.

Po Kitou, Kreont se već u prvoj sceni pojavljuje kao oličenje samosvjesne sile. Njegovu odluku Zborovoda prima ovim riječima:

Primijenit zakon svaki tvoja može moć
na žive i na mrtve sve u zemlji toj.

»Je li baš tako? – pita se Kito. – Senzibilitet običnog Grka odbacio bi takvu političku teoriju; upravo zbog toga je tiranija i bila omrznuta, jer je tiranin smatrao da može donositi zakone kakve hoće, ne obazirući se na tradicionalna prava i tradicionalne dužnosti. Ali ne treba misliti samo na zakone države – i Sofokle se zaista pobrinuo da ne mislimo samo na njih. Tokom cijele drame nema se govoriti o *nomosu*, »svetom zakonu«; tako na kraju scene s Tiresijom Kreont kaže:

Jer bojim se da zbilja zakon mora svet
poštovat svaki stvor do dana posljednjeg.

»Primijenit zakon svaki tvoja može moć« – to je doktrina s kojom se Kreont pojavljuje na početku, da bi na kraju shvatio koliko je ona netačna; a mi sumnjamo da je grčka publika u pozorištu mogla o tome slušati a da joj se u svijesti ne jave dvije grčke maksime: *Sjeti se šta si i Sve sa mjerom* (. . .)

Kada se *Antigona* (u III činu) brani na svoj uzvišen i beskom-promisan način – njena odbrana je, doduše, isto toliko napad na Kreonta koliko opravdavanje sebe, pa Kreontu i ne daje mnogo povoda da bude milostiv – zapanjuje nas kod njega potpuno od-sustvo sposobnosti razumevanja. Ona se poziva na ono što bismo mogli zvati zahtjevom prirodne ljubavi i humanosti; za njega je to samo neposlušnost, bezakonje, besmislica, i uz to bestidnost. Za takvo njegovo ponašanje nije dovoljno reći da ga razotkriva kao tipičnog tiranina. Naravno, i to; ali treba naglasiti da se time otkriva koliki je njegov nedostatak onoga što su stari Grci nazivali φρονησις »razumijevanje«, – tu je njegova uskogrudost i njegov bezobzirni hybris.«

U osnovi tragičke radnje u *Antigoni* Kito vidi jednu ideju poretka, čiji »ritam prožima sve što je ljudsko, i cijeli univerzum«. Grci su taj poredak svijeta nazivali Dikē, »pravda«, što za njih nije bio pojam ni etički, ni pravni, već je bio osnova same Prirode, i princip svekolikog njenog poretka:

»Zato što je prekršio taj poredak, Kreont se ogriješio o Pravdu. Zato ga – kaže Tiresija – čekaju Erinije, službenice Pravde, i one će ga nepogrešivo kazniti... Dikē, Pravda, nije moralni kvalitet; ona je prirodni zakon. I on će stupiti u dejstvo, na ovaj ili onaj način. Drugi dio drame nam pokazuje način na koji on u ovom slučaju djeluje. Erinije vrebaju Kreonta – ali se ništa natprirodno tu ne upliće. Događaji idu svojim prirodnim tokom; Erinije jesu službenice Dikē, Dikē, jeste zakon Prirode... Ono što je Kreont počinio, zabranjujući pogreb, prestup je protiv Prirode, protiv božjih zakona, protiv poretka svijeta – a to je sve jedno te isto...«

Život ima svoje nepokolebive zakone, i u njemu, tek upola skrivenе, strašne su sile. Moramo ih uvijek poštovati. Samo nas jedna vrlina može spasiti – »razumijevanje«, i uz to poštovanje bojava, što u krajnjoj liniji znači poštovanje konačnih ljudskih prava. Kada je hor pomislio da su u pogreb bili umiješani božji prsti, Kreont je gnjevno pitao:

O božjem prstu zbor je nesnosan i glup.
Za onog zar da brine ikoji se bog,
da pokapa ga kao stvora zaslužnog,
a došao je amo, da sažeže grad...?
Zar misliš da će bozi stvora štovat zlog?

Odgovor je: Da, jer i on je bio čovjek.«

(*Oblik i značenje u drami*)

Kito je, mislimo, bio u pravu: veličina Sofoklove *Antigone* u velikoj mjeri je zasnovana na tom dubokom humanizmu kojim je Sofokle prožeo svoju dramu.

Zdenko Lešić

BILJEŠKA O PISCU

Sofokle (r. oko 495 – u. 406. prije n. e.) je u svom dugom životu imao priliku da vidi uspon i pad atenske demokratije. Kao dječak učestvovao je u proslavi pobjede nad Persijancima kod Salamine (480), koja je Ateni obezbijedila prvenstvo u čitavom grčkom svijetu onog vremena; a samo dvije godine poslije njegove smrti Atena je poražena od Sparte u iscrpljujućem peloponeskom ratu i više nikada nije povratila svoju slavu iz tog svog »zlatnog stoljeća«, u kojem su dominirala imena Perikla, Fidije, Anaksagore, Herodota, Eshila i Sofokla.

Citavog svog života Sofokle je i u ratu i u miru bio istaknuta ličnost javnog života; bio je vojskovod i diplomata, cijenjeni pjesnik, prijatelj Perikla i ljubimac cijele Atene. Poslije smrti proslavljen je kao heroj.

Kao dramatičar prvi put se takmičio na dionisijskim svetkovinama 469. g., osvojivši prvu nagradu. Od tada do smrti napisao je, prema starim izvorima, 123 drame. U početku je u njima sam glumio, a i kasnije je za njih komponovao muziku. Svojim inovacijama znatno je unaprijedio grčko pozorište: povećao je hor sa 12 na 15 članova, uveo je slikani dekor, odustao je od do tada obavezног trilogijskog povezivanja drama, što je omogućilo čvršće komponovanje dramske radnje i preciznije izveden dramski zaplet. Uz to, uveo je tzv. trećeg glumca (do tada su u tragedijama igrala samo dvojica), što je, također, doprinijelo složenijem razvijanju radnje, jer je omogućilo da se poveća broj dramskih likova i da se na sceni istovremeno mogu pojaviti tri lica. Time je on, umjesto labave, oratorijski komponovane eshilovske tragedije, stvorio dramsku formu koja će biti uzor mnogim kasnijim dramatičarima. Njegove tragedije koncipirane su kao studije čovjekovog karaktera u jednom presudnom trenutku njegovog života.

Sačuvano je samo 7 njegovih tragedija: *Ajant*, *Antigona*, *Trahinjanke*, *Kralj Edip*, *Elektra*, *Filotet* i *Edip na Kolonu*. Većinu tih tragedija i danas izvode mnoga pozorišta širom svijeta.

Z. L.

S A D R Ž A J

UVOD U ČITANJE SOFOKLOVE »ANTIGONE«

Antička drama i pozorište	5
Mitska utemeljenost grčke tragedije	10
Robert Grevs: »Edip i njegova djeca« (tebanska legenda)	13
Mit o Edipu i njegovoj djeci u obradi grčkih tragičara	17
Eshilova tragedija »Sedmoriga protiv Tebe« i njen sporni završetak kao uvod u čitanje »Antigone«	19
Albin Leski: Sofoklova »Antigona«	25
»ANTIGONA«, tragedija	31
SOFOKLOVA »ANTIGONA« U KRITIČKIM TUMAČENJIMA	
VLADIMIR VLAHOČIĆ (Aristotel, Gete, Hegel, Kjerkegor, Oto Bram, Jan Kot, H. D. F. Kito)	83
Bilješka o piscu	101